

Важа Пшавела

**ЛИС
ДОВГИЙ
ХВІСТ**

ж надто гордовитий наш півень: ходить по двору, чваниться, а то, дивись, зупиниться та ку-ку-рі-ку; або зоб'є набік свого гребеня, як ото буває парубки шапку. А хвіст у нього як шаблюка, до землі дістає. А для ворога шпори наготовані.

Ой та й матиме сусідський півень, хай лише наважиться ступити до нашого двору — наш півень, мов лев, піде в наступ і вщент розтрощить того войовника. Гай-гай, що то за бій буде, тільки й мигтінуть шаблюки та щити. Як вчинять переполох — на увесь світ, як здіймуть куряву — сонця не видно буде.

Оце якось кури позалазили в бузину та кропиву і стежили за боєм, трохи в них серця не повискакували. Молилися богу та тільки куд-куд-куд-кудах... «Боже, поможи нашому півневі, хай він переможе чужого, дідько несе його сюди, викабелюється тут перед очима...»

Та наш півень добре знає, що кури його мають за хазяїна, отож б'ється завзято. Б'ється, а оком зизить: чи до вподоби моя боротьба, моя звитяга чи ні.

Але треба бачити нашого півня тоді, як він уже пере-
може,— хоч коли він не перемагав! — Як він гордо, наче
князь, походжає по двору. Та де б там не було, у дворі
чи на току, набундючиться, випне груди, нахохориться і на
все горло як почне кукурікати, як розійдеться: «Слухайте,
мовляв, гори й долини, небеса й ти, земле, я переміг!»
Проспіває отак, позбігаються до нього курки, і скаже
він їм: «Гей, жіноцтво, то побачили, переконалися, який
я герой, найдужчий з усіх героїв. Тож не бійтеся, не кину
вас до чужих рук. Хай зогниють у землі мої крила, коли
вже я не подбаю за вас».

— Знаємо, єдиний ти наш, знаємо,— ті йому,— через
те й любимо тебе, що ти такий лицар, що ти хазяїн наш,
без тебе нам і дня не прожити.

— О твій гребінь, твої дорогі шпори й дзьоб, в кого
ще є такі,— говорила одна, схожа на пампушку, курочка.
На ній була чорна лискуча суконька в горішок. Вона ро-
била все, щоб подобатися півневі, щоб він довіку турбу-
вався лише про неї, щоб тільки її пестив, а про інших і не
думав.

А ще згадують курки, як ото колись ненажерливий
яструб ухопив одну, та півень одбив...

Було це так... Ледь розвиднілося, позлазили слідом за
півнем із сідала і кури та й ждали господиню, щоб дала
трохи подзьобати. Отак собі походжали по двору, прихо-
рошувались... А півень, хизуючись, ходив за ними та по-
вчав, щоб не розходилися далеко. І якраз тоді налетів
яструб, упав на одну гладку курку й хотів її украсти. Та
підскочив півень із своїми шпорами. Як зчинився галас,
кури плачуть, голосять: «Ой-ой-ой, яструб, яструб!» А пі-
вень і яструб зчепилися і довго-довго билися. Півень бо-

ровся ого як завзято, та не зміг подужать яструба, той кілька разів зацілив нашого півня, ще й досі видно рани, а на гребені ще й один зубок одкусив. Була рана ще й коло дзьоба, та загоїлася... І ось-ось, може б, і здолав яструб півня, осоромив би перед курми або, чого доброго, ще й з'їв би, та помогли кури своєму панові-хазяїнові. Хоч яструб, розчепіривши дзьоба й зашипівши, розігнав курей, одначе півень підбадьорився і ще раз підскочив було до яструба, та ба, той схопив нашого півня за горлянку й потяг... Горе-горе... гине герой, статечний хазяїн, батько такої родини... Та саме в ту скрутну мить візьми та й прибіжи півневі на допомогу наш кіт. Як угледів яструб kota, забув і про півня, так чкурнув, що тільки крильми замайоїв. Аж десять верст летів без передиху. Прилетів на гору, сів на осиці і почав похвалитися: «Стривай же, півнику, оддячу я тобі, по-нашому, по-яструб'ячому, полетить твоє пір'ячко за вітриком, повішу твої шпори отут на осиковій гілляці».

Півень не чув яструбових погроз, мався собі героєм, тож ходив поміж курми і що було сили кукурікав: «Ага, яструбе, маєш! Хоч я й півень, але дарма, чекай од мене ще не такого!»

Але кажуть ото, не так тії вороги, як добрії люди, то й недаремно...

Скільки повоював наш півень з чужими півнями, оце вже утретє бився з яструбом, а й досі ж не підупав, не похитнулося його півняче серце, і носив він гордо свою півнячу одіж і зброю.

А сьогодні наш незвичайний герой ледь не став по-сміховищем, та ще й на очах усієї родини. Отак насміялася доля з нього, а за що й про що. Ех, щоб вашим ворогам було отак, як нашому півневі!

То так... У дворі на півневе нещастя водилися індикі. Гидотні, дурнуваті індикі, що тільки й знають: буль-буль-

буль. Ясна річ, півень не зносив, як вони ото, набундючившись, ходили, мов копиці, по двору. І пеклося півневе серце, коли індики перед його очима жерли їжу разом з курми; скубли та штурхали їх, а курчат заціляли прямо в тім'ячко. Цього вже несила було знести півневі, несила та й уже. Бо він же так любив своїх курчаток, вони ж, такі пухнастенькі, дріботіли по двору й пищали: «Ціп, ціп...» Заради курчаток і їхніх матінок півень, було, як здибає наодинці якогось індика, то й одгпає. От нарешті індики порадилися та й вирішили напасти на півня купою і одлупцювати. Отож захопили оці індики-бульдики півня якось зненацька, оточили з усіх боків і почали молотити бідного; геть усього поклювали, вискубли чуб, та ще й брали, розтягали нашого півня, як гармошку, сюди-туди. Як тільки бився наш півень, кількох ворогів поранив кігтями, але куди було встояти проти такої ватаги. Індики обскубли його майже всього, щось у двох чи трьох місцях лишилося по жмутику, а то геть голісінький був. Обдерли з гребеня шкурку, обскубли отой чудовий хвіст. Отаке було. Сором глянути тепер на півня. А колись то був такий шляхетний, мужній та ставний парубок. Яструб, чужа чужина, і той змилюстивився, а індики не зглянулись.

Доки півень мав силу, доти бився, коли ж підупав, знеміг, то, тиняючись, поплівся ховатися.

Але індики знову загукали: «До бою!», та півень встиг шуснуть у кропиву.

А саме пустилася злива, намок півень як хлющ, змерз так, що його тіпало, як у пропасниці. Тоді й здибали його курчата і забрали вояка додому, бо півень сам уже й ходити не ладен був.

— Ой, ой-ой, татуню наш! — почали плакати діти. — Як же ж тільки поглумилися з тебе, бідного, трикляті індики!

Привели й посадили коло печі. Наш півень очманів

так, що вже й не розумів, що з ним сталося. Тільки й думав про те, чи ж не бачили кури, як він дременував у кропиву, бо ж сором який.

Кури вже сиділи на сідалі й стурбовано чекали півня. Вони й у гадці не мали, що з півнем отаке вчинилося. Не знали сіромахи, що індики об його голову щита потрошили.

А він, стуливши очі, увесь у крові, сидів коло вогню й грівся. Воло й крила позвисали, ридало серце.

А курчата журилися дужче од півня і благали бога: «Господи, поможи нашому батькові, щоб одужав він, щоб жодної вавочки не осталося в нього, на горе ворогам! І щоб очуняв півень, вирішили вони місяців зо два потримати його десь окремо та добре годувати.

Ну та й що ж, що півня в бою
Подолали індики кляті,
Ще він змие ганьбу свою,
Ще до герцю стане завзято.
Ще лунатиме пісня його,
Аж двигтітнуть гори і доли,
Хоч не втямлю я й досі того,
Як це півня індики збороли.

I

уло літо. Гори зеленіли, і лише на верховинах та в глибоких ярах ще лежали сніги.

Пастухи погнали в гори корів і овець на літні пасо-

виська, але горе: де взялася чума й вклала стільки худоби, що люди не встигали її навіть білувати. Кров струмками текла до річок. Дохлятина валялась і біля кошар, і коло хижок, і навіть у проваллях.

Для птахів та хижої звірини настала очікувана година. Величезні грифи, беркути, орли, круки так і чигали навколо, а нажершись дохлятини, бебехкались на скелі, мурзаючи кров'ю гори, квіти й калину.

II

На одній отакій скелі сидів гриф. Він так наклався, що ледве дихав, одначе нена-

жерливо бликав туди, де купами лежала дохлятина.

— Ха-ха-ха,— зареготався нарешті,— подивіться, подивіться на того нікчому, на того мізерного черв'яка! Та його не буде мені й на один кусень, а він ще гудить мене, славу напускає. Та я ж як зрину в небо і розправлю крила, то й за тисячі верст мене зазирить людське око, а його, поки не наступиш, не побачиш. Та ніхто й не бачив, як він літає; товчеться десь у гущавині, по колючих тернах та щось лящить, а його за те вихваляють, а він до того й лящить крізь сон, стуливши очі. А як лящить, то й не згадає про їжу, а ще й гудить мене по всіх усюдах.

— Кра, кра,— почулося раптом. До грифа прилетів крук. Він спочатку трошки подразнився з пихатим грифом, навіть штурхонував його крилом, хотів спровадити з насидженого місця, та куди, той так напхався, що ледве сидів. Тоді крук примостився поруч.

— Круче, — озирнувся, набундючившись, гриф. — Щось ти оце колись мовив про соловейка, співа доладно, чи що. Ще й говорив щось таке: «Якби це й мені соловейком стати...» От дурню натоптаний!

— Так, казав, бо його пісень я не забуду ніколи в житті. Віриш, я б навіть дохлятини не захотів, аби тільки слухати соловейка.

— Як же він співав, розкажи, га! — попросив гриф.

— Ох, як він співав! Скільки бувало, що я наїдався якого хоч м'яса, а такої втіхи ще не мав ніколи... Тількино почав він пісню, як затремтіло моє серце. Соловейко мало не вийняв його з моїх грудей. Цілу ніч співав не вгаваючи. І був на білому світі тільки гай та соловейко.

— А ти в гаї якого біса стирчав? — буркнув гриф.

— Бо тоді в горах дохлятини ще не було, і я літав у долину. Там було досить, нема чого нарікати на бога, бо так було. Додому ліньки було повертатися, то я й ночу-

вав на пні. В ту ніч я почув те, чого ніколи не чув, та маю надію ще хоч раз почути. Може, й сю ніч полечу, бо щось і не їсться мені. Сяду на тому пні і послухаю, а вранці — сюди. Тоді коло мене на гілляці сиділа гава. Щоправда, саме сердита була, однак перекладала мені слово в слово, бо я ж слів не второпаю, а голос був ой який. А гава посолов'ячому петрає, бо й літо й зиму товчеться там, то й навчилась.

— І що ж вона розказувала, скажи й мені.

— Багато чого, хіба все перекажеш. Та я й не запам'ятав усього, оце тільки й зачепилось у голові: «Зійдіть, квітеньки, чудові, чарівні, відкрийте землю-неньку. Без вас і життя мені не життя, тільки вами й живу я.

І ти, лісе, віночку землі, завжди зеленій та радій листячком, і я, твій бідний співець, вихвалятиму й славитиму твою красу.

І ви, дзеркальні, прохолодні джерельця-хлопотунчики... У вас молоко матері-природи, і ви тамуєте спраглих, вливаєте в них життєдайну воду, і вони піднімають голівки. Не минайте нікого, любі струмочки: ні черв'ячки, ні личинки дрібної, бо й вони хочуть жити. Не висихайте ніколи, бо коли чую, що ви дзюрчите, то й у моїм серці дзвенить святе почуття і велика любов до всіх...

І ти, сонце, втіхо кожної істоти, огрій, звесели усіх своїм батьківським промінням, тільки ж не спали, не згайнуй того добра, що над ним билися люди й природа.

А ти, вітрику небесний, допоможи сонцеві, разом засівайте добром землю.

Сили природи, благаю, згляньтесь на оці села, оці хатини, там плачуть нещасні, безталанні сироти. Зарадьте їхньому горю, нагодуйте голодних. О, скільки плачу й стогону, а сльози ті переповнили моє серце...

Скільки сліз проливають пастухи, бо що вони надбають, те переведуть грифи й круки, гидотні невдячні та лихі

птахи, що живуть чужими сльозами, на чужих могилах транди б'ють. Мов отрута для мене сама лише згадка про них...»

— Стривай-но, що він каже? Грифи та круки? — стрепенувся гриф. — Може, він хоче, щоб грифи та круки щибетали, як ото він? А хто ж буде втішатися життям?! Ну хіба ти не щеплений, чом же ти не розтрощив довбешки тому гидотникові, нещастю тому миршавому. Якої б він заспівав, якби я там був! Я б його на шматочки розірвав!

— Якби ж то він балакав так, як ми, то я б так і зробив, а то ж так гарно, мов чарував, і мої кігті наче прикипіли до гілки, дзьоб наче одерев'янів, і сам я сидів, мов неживий. Я певен, що якби й ти був на моєму місці, то й рота не одкрив би. Де там уже роздерти, коли я й сю ніч хочу полетіти та послухати його. Коли й ти хочеш, летімо, та вже й поквитаєшся заодно, Його легко вбити. Він співає, стуливши очі. Вранці я придивився: закрив очі й глосить.

— Полечу й я, — сказав гриф, — покажу тобі, що од нього залишиться.

— Побачимо. То й полетіли, — сказав крук, каркнув і знявся. Замахав крильми й гриф, і полетіли.

III

Вже добре засутеніло, коли крук і гриф опустились на великий пеня у гаю. Склали крила, вместились, мов господарі. Аж ось і ніч. Крук, витягнувши шию, нетерпляче видивлявся очима, чекав соловейка. А гриф розвісив своє гидотне воло, стулив дзьоба, нахорохорив крила й сидів настовбурчившись, як біла торба.

— Чому ж він не співає? Куди він провалився, отой гаспид, — сказав нарешті гриф. — Крикни, хай починає!

— Зачекай-но, потерпи, — відповів крук. — Я хоч і крикну, так він може й не вчути, та хтозна, чи його й прислуєш співати.

Аж ось почувся ніби тихий стогін.

— О, починає, починає, — зрадів крук. — Чуєш, чуєш, співає, почав. Побачимо, як ти помстишся!

За стогоном спочатку тихо-тихо, а потім голосніше пролинув спів. Гриф підняв голову і вслухався, зсутулившись, в темряву.

Бралось до півночі. Соловейко співав, а гриф зітхав і промовляв: «Ох, ох, крuche, він і справді вкрай уразив мое серце...».

Розвиднілося. Крук зиркнув на грифа й побачив, як з очей грифа котилося дві сльози.

— Ну, дядечку, вбийте, коли можете. Чого ж ви вклякли? — сказав крук.

— Задумався я, обсіли мене думи. Несила мені робити те, про що казав раніше.

— Я ж сказав, що не посмієш. Пам'ятаєш?

— Пам'ятаю, і ти, виявляється, не збрехав, — сказав, зітхнувши, гриф.

А опівдні гриф і крук сиділи поруч у глибокому проваллі і клювали дохлятину.

а все моє життя я нікому не заподіяв зла. Ні живі, ні мертві не скаржились на мене. Як мені на роду написано, щоб я хлюпотів, так я й біжу собі, біжу, щоб втамувати спраглих.

В літню спеку скільки звірини йде до мене, п'є мою водицю, а скільки потомленого люду... Прийдуть, погострять коси та серпи, холоднячку нап'ються... А може, тільки один з тисячі скаже: «Бувай здоровий, гірський струмочку. Яке вино зрівняється з тобою». А здебільшого плюють на мене. Атож, я ж бо не плюю. Та хай вже плюють!

Адже я такий щасливий часом, як згадаю, що коло мене мої вірні друзі. Ось хоч би оце каміння. Воно геть поросло зеленим мохом, а онде нахилилася наді мною, мов шолом, жовта скеля й дивиться на мене. А он велети клени попнулися аж до неба,

і куди там пробитися до мене палючому сонцю. А їхне товсте карякувате коріння так і в'юнється коло моїх грудей. Ото тільки й мого щастя. А на третій версті випиває мене, поїдом їсть величезна річка і губить мене, мое ім'я. І що їй тільки заманеться, те вона й робить зі мною. Як зареве, та як шарпоне береги, аж дерева з корінням вивертає, руїну по собі лишає, аж ячить уся. А я мушу їй допомагати, бо я ж у ній течу. Ох, ладен розірвати себе! Скільки раз допікали мене зойки людей: «Людину річка підхопила, рятуйте, хто в бога вірує!» А в тому ж і моєї вини є трохи. Ой, гірка доля моя! О, якби я міг безупинно текти й поливати красуню землю та напувати і людину, і звірину! А який я щасливий, коли пробігаю повз травичку, що уже ось-ось має засохнути, і оживляю її, а вона дякує мені, уклоняючись та пригортаючись до мене.

А ледь зачує мої хлюпотіння, так і голубиться до мене й гукає: «Слава тобі, струмочку, слава!» Або продзюрчу там, де буря понівечила виноградне або горіхове коріння. Напою його, і вже потяглися листочки вгору. І нащо тільки ота гидотна, лиховісна річка глузиться з мене!

Сю ніч так наснилося мені, що не доведи господи. Наче налетіла страшенна посуха і геть висушила мене. Посохли трави, дерева, усі мої друзі й родичі. Пухнаста гарнесенька пташинка спурхнула з осикової гілки, щоб покупатися, та куди, не замочила й крилець та й заплакала. А я все бачив, і боліло моє серце: «Де ж ти, щедросте моя?» — думав. Борщівник, очерет, береза, липа, самі вже засихали, але захвилювалися: «Допоможімо струмкові, щоб він не висох». І вони дали мені по краплинці роси з своїх листочків, гілочок, корінців, та дарма. Наче сама земля провалилася підо мною і бездонна прірва мала ось-ось мене поглинути. Я перелякався і прокинувся. Серце як не випаде, геть увесь зросився потом. Глянув угору, всі кручі й провалля укутав туман. Клен колихнувся наді мною своїм гіллям і про-

шепотів: «Не бійся, крихітко, не висохнеш, не загинеш».

Аж ось обережний красень олень, поклавши на спину роги, квапливо підійшов до мене, припав до моєї чистої води, напився й пішов. Аж тоді я заспокоївся й сказав: «Ні, не висох я, ні».

непролазному лісі зійшла я. А й живу, і доки мене, розраюватиму своєю красою ліс, зілля і оту навислу наді мною скелю, що вся поросла мохом, розливатиму навколо пахощі.

Всі мене люблять. Он отой трухлий пень тільки й пне свої очі на мене та усміхається, хоче підійти до мене, поцілувати, та ба, соромиться бідолаха, тільки й того, що усміхнеться, але ж так негарно... Одначе він дуже добрий.

Та хіба тільки він радіє, що я є на світі. Он дерева з сухими верхівками самі голомозі, а мене прикривають гіллям: чи не змерзла наша фіалонька, чи нічого їй не причинилося. Захищають мене од зливи, щоб не пооббивала моїх листочків. Без них мені що жити, що вмерти. Що й казати, всі дерева: і береза, й бук, і горіх, і верба, й бузина — усі мене оберігають і доглядають.

Приховають на своїх гілках і листочках трохи роси, а потім по одній краплинці на мене — крап-крап, щоб я умила свій видочок. А я тягнуся вгору і так хочу заспівати! Ох, якби-то мені хист, щоб оспівати високе небо й хмари, і сонце, і оці дерева, й гори, й діброви, і оцих пухнастих пташинок, що плигають переді мною по сухому, жовтому листю, самі такі червоненькі, зелененькі... Інколи як зацвірінькають, пестяться до мене, радіють мені. Короткий мій вік, але я не захочу й двох років іншого життя.

Уранці недалечко від мене так виспівувала маленька пташинка і милувалася собою так само, як і я, бо хіба хто-небудь собі поганий, всі радіють життю, усі люблять красний світ. А вчора так гриміло! Але ми не боїмося грому, бо за ним іде дощ, а дощик — то молоко матері-землі. А сонце як той батько дивиться на нас згори, милує нас своїм теплом. Кожна билиночка уповає на дощ, радіє йому, тішиться, що одягнеться в нову одежину. Ген позавчора найшлася моя посестра, філаретка. Радіє вона білому світу, все голівкою хитає, вклоняється неньці-землі та красному сонцю. Перешіптується зі мною, казки розповідає; а то візьме та й залетється сміхом, обніме мене й поцілує... А вчора ми плакали з нею. Лісом пройшла людина, несла сокиру й рушницю. Підійшла до найкращого крислатого бука, загнала у нього сокиру й повалила. А той падав і стогнав. Поміж нас сходила березка-плетучка, ледь вилізла з-під сухого листя. Аж упало дерево — і з плетучки посипалися червоні краплі, наче сльози в сонце впали.

Опівдні прилетів дикий голуб, такий зморений. Умовстився на вербовій гілці й гуде. Радіє, що весна прийшла, що на старому місці все гаразд. Та ось пролунав постріл, голуб умовкнув, учепився лапками за гіллячину і впав. З дзьобика полилася кров, і він стулив повіки. А кров на листя — крап-крап. Затремтіли ми з філареткою, а я ще й досі нічого не чую, шумить щось, бубонить, гуде...

I

е діти? — спитав Іотам, зайшовши до хати, і так недбало скинув коло вогнища ще не біловану сарнуну, пронизану стрілою, що покручені роги звірини аж долівку покопирсали.

Чому б і не бути Іотамові лихим, він так змок, що вода патьоками дзюріла з голови до ніг. Лук і стріли Іотам почепив на оленячий ріг, прикручений лозиною до стовпа, який стояв посеред хати і підтримував стелю.

Потім Іотам квапливо ступив до вогнища і простягнув руки, щоб зігрітися. На ньому була блаженська одежина із турячої шкури. Подол її почав парувати, огортаючи його обличчя. Грівся і чекав жінчиної відповіді. А та байдужісінько лежала коло вогню, схожа на тигрицю, і її чорні густі коси гадючилися по плечах і грудях. Лице її па-

шіло гарячою міддю. Вона годувала немовля. Хлоп'я вхопилося обома руками і надсадно смоктало, приплямкуючи губами. Тигреня смакувало молоко тигриці. І обом їм було вельми добре. Їхня постіль — то мох і сіно, а зверху козячі, оленячі та вовчі шкури.

Це вже друга дружина була в Іотама, украдена, впольована. Якось полюючи, зустрів її, схопив і привів у свою хижку: «Ти моя дружина і ти моя рабіння!» Братів її, що гналися за ним, він повбивав стрілами, а батькові провалив голову каменюкою, що той на превелику силу оклигав. Іотам був сильна й мужня людина.

На чоловікове запитання дружина ледь підняла голову, блиснула чорними очима, не зрушивши з місця.

— Де діти, питається тебе, — повторив Іотам. Незграбний, неоковирний, жорстокий Іотам дуже любив своїх діток, Мзію і Вепхвія, що zostалися від першої жінки.

— Вони загубили корів, то я послала, щоб знайшли, — відповіла жінка.

— Ох, життя ти мені отруїла, молодице! Чи ж то малеча знайде тих корів у таку темну ніч? Хтозна-що може з ними статися в таку неgodу. Ти хочеш, щоб їх звірина розірвала? Ой, краще б ти нам голову зразу одтяла, як отак збиткуватися над нами! І сама б спочинула, та й я б... — сумно сказав Іотам.

— А як ти мені остогид із своїми дітьми! Носишся з ними. Таких гадюченьт хіба мало на землі? — огризнулася жінка.

Ошелешений Іотам довго дивився на неї.

— Хто ж іще гадючище, як не ти? — врешті прорік він. Хутко схопив із вішалки лук і стріли, заткнув за пояс батога, взяв списа і вибіг надвір. Дощ аж юшив. Іотам побрів куди очі бачили. Врешті в голові заверетенилося, й нараз зупинився. Надумав було повернутися і помститися

жінці, одначе не повернувся, а, як стріла, помчав далі. Він зайшов у старезний ліс, піднявся на белебень і крикнув: «Гей, Вепхвія! Гей, Мзіє!» Відповіді не було. Тільки дременули, ламаючи сушняк, звірі та з гілля полохливо пороснули в небо пташки. Деякі кружляли над лісом, інші ж снували в повітрі, шукаючи притулку. Іотам кидався на всі боки, дряпаючи до крові руки.

— Де ви, мої дітоньки, де ви, мої бідолашненькі! Гей, Вепхвія! Гей, Мзіє! — то кричав на весь ліс, то бурмотів сам собі. Та тільки скелі одгукувалися йому.

Розпатланий, з очима повними жаху, він був наче божевільний. Хапався на всі боки, не відаючи, куди податися, що робити. Звідусюди сподівався своїх дітей: «Хіба б ото вони забрели так далеко?» — думає.

— Гей, Мзіє, гей, Вепхвія!

А й не знає, що мачуха вигнала його дітей за поріг ще тоді, як він пішов на полювання. І ось вже третю ніч ховає їх ліс, пестить, мов неня, вітрець, а струмочки бавлять їх смішними й веселими байками. Не знає того, що його діти живі, та вже не люди. Чує їхній голос, та не знає, чий він, ще й дивується, що вік звікував у лісі, а не чув такого голосу. І невтямки йому, що то дітки його перегукуються, кличуть одне одного.

II

Мачуха чортом дивилася на Іотамових дітей і все хотіла їх із світу зжити. І ось що придумала: в той самий вечір, як Іотам пішов на полювання, а Вепхвія та Мзія пригнали додому товар, вона нищечком вивела худобу з хліва, добре сховала її, а тоді навряпилась на дітей: «Де діли скотину? Ідіть і шукайте!» Діти виправдовувалися, але куди — вовк траву їв.

Подивились діти в хлів — немає.

— Ідіть, ідіть негайно ж і шукайте! Щоб без скотини й на очі мені не показувалися, а то ось оцим каменюкою довбешки ваші порозтовкую! — кричала вона й так вистукувала камінь об камінь, що дітей аж дрижаки схопили.

— Поки не знайдете, додому й не навертайтеся-я!

Чорне смеркання огорнуло дітей, коли вони з плачем рушили в дорогу. Хоч де там та дорога була... Так і блудали вони, тримаючись за рученята, як одне впаде, друге допоможе підвестися. Ходили й голосили: «Ой мамочко, ой ріднесенька!» Та мати не йшла. Навколо чулася лише звіряча гризотнява. Наполохані дитячим голосінням, звірі чимдуж утікали від них. Деякі, змучені голодом, підповзали прямо до дітей, та від горя сиріт тануло серце навіть лісових кровожер — і вони обминали дітей. Скільки раз горіли перед дітьми вовчі очі! Діти тремтіли від страху, ачеї слідом за ними чигала смерть, а «проклятого» скоту ніде не було.

— Боже, боже, — примовляли вони, зіщулившись біля кореня. — Перетвори нас у пташок, щоб ми могли сховатися від звірів на високому дереві, облітати усе навколо і знайти худобу.

Якраз на той час ішов лісом Амін, отой, що про нього казка є. Він тричі на день проходить повз кожну людину, і чого б кому не заманулося в ту мить — одразу збудеться. Отож за одну мить Вепхвія і Мзія стали совами. Одне полетіло в один бік, друге в другий, навіть попроситися не встигли, полетіли шукати сховища. Удень навіть з дупла не витикалися, мачухи боялися. І птахи ненавидять сов, не нашого, мовляв, роду вони. Ось так і полетіли бідолашні в різні боки та все корів шукають. Кілька тисяч літ пройшло вже з того дня, а вони все шукають та перепитують одне другого:

— Не знайшов?

— Ні, ні...

І примовляють на кінці: «Ой матусю, ой рідненька».

III

Іотам не вгамовувався й, наче в пропасниці, кидався то сюди, то туди, все шукав дітей. Про худобу він і не згадував. Обнишпорив кожен рівчак, пеньок, кожну скелю. Та дарма, на землі й сліду не зосталось від його дітей. Щоночі чув він отой незнайомий голос — крик сови. Багато разів сова з криком пролітала над ним, але батько й дитина не впізнавали одне одного.

Вже два тижні шукає він діток. Ледь зустрине якусь хижу птицю чи звіра, одразу вцілить стрілою в серце — де б то він промахнув.

Якось здибався йому вовк — паща вся в крові. Мов стріла, вдарила в Іотамове серце думка: напевне, кров'ю моїх дітей заюшився. Не довго думаючи, схопив лук, і свиснула стріла прямо у вовче серце. Либонь, так ретельно ще ніколи не стріляв. Не дочекався, поки здохне вовк, схопив сіроманця за вуха і гупнув по голові поцвяхованою булавою. «Дохни, дохни, мерзотнику!» — примовляв Іотам, засовуючи руки в горлянку.

Тоді розпанахав ножом вовче черево і перемацав усе всередині — дітей шукав. А не знайшовши, покинув вовка небілованого. Тільки й того, що забрав із рани стрілу і, витерши кров, пішов.

Другого дня він натрапив на ведмеже лігво. Ведмідь саме гриз кістку.

— Ах ти ж, вайло смердючий, згубив моїх дітей, а тепер кістки догризаєш?

Ведмідь заревів у відповідь і зіп'явся на задні ноги,

готуючись боронитися, але гострий спис із нього вийняв дух. Іотам кинувся обдивлятися кістки, та ба, ведмежі недогризки були зовсім не схожі на людські кістки. І впевнився Іотам, що ні вовк, ні ведмідь не винні, хоча й не шкодував, що убив їх.

IV

— Що ж його робити? — простогнав Іотам. — Всю землю обнишпорив, нічого не минув, наледве повернувся і ніде не знайшов дітей. Невже земля-мати поглинула їх? А може, небо забрало їх до себе? Не знаю, куди податися, що робити, хоч з мосту та в воду.

Коліна підламувалися, і сам він згорбився, наче столітній дідуган. Час від часу щось жебонів, мов божевільний:

— Ой діточки мої, крихітки мої біднесенькі. Згубив я вас, щоб мені добра не було, згубив...

І так наткнувся він на тигра, ще давно колись вони заприятинилися.

— Добридень, любий мій добродію! — бовкнув прямо в лице.

— Доброго здоров'я тобі, пане-товаришу, бо мені бодай не мати вже того добра на сім світі, — простогнав Іотам.

— А тобі що за рахуба причинилася, га? Що за таке, щоб уже не можна було його позбутися? Невже я не раджу твому горю? — не вгавав тигр і вихрів своїм кучерявим хвостом, мовляв, твоя скрута для мене якби й ніщо. Тигр думав, що Іотам не подужав якогось звіра, і він йому допоможе, як то бувало. Удвох вони вбили звірів більше, ніж чуба на Іотамовій голові. Тигр добром платить за Іотамове добро: колись Іотам вийняв з тигрової лапи гострий

камінь. Відтоді вони стали друзями. Саме тоді в Іотамовій дружині знайшовся син, і на честь товариша Іотам нарік хлопчика Вепхвія¹.

— Дітей погубив, друже, моїх малесеньких, ось вже десятий день шукаю, та їх і слід пропав. Може, їх і живих нема, може, їх звірі погризли,— виливав своє горе мисливець.

— Друже, нащо й присягатися, що я з того часу, як ти мені зробив добро, не зачіпав людини. Не тільки тебе й твоїх родичів, а й усіх людей. Як я зміг би взяти до рота їхнє м'ясо? А вже за інших звірів не беруся сказати, ні за вовка, ні за ведмедя, ні за гієну. Я готовий послужити тобі хоч тепер, не жаль мені для тебе ні сили моєї, ні пазурів та очей, ба навіть життя. Ходімо пошукаємо, чи мертвих, чи живих, а вже знайдемо,— так сказав.

Наче цілющим зіллям загоював тигр Іотамове серце, і подякував йому Іотам:

— Коли ти мені так, то й я тобі, доки не вмру, помагатиму й не забуду, що я твій боржник. Дякую тобі красно, що ти так печешся за мене.

І побрели вони в різні боки, домовившись збиратися на цьому місці, щоб дізнаватися про пошуки.

Тигр якнайстаранніше шукав побратимових дітей. А що вже Іотам, то не спав ні вдень, ні вночі. Довго бродив чи ні, а прийшов до одної річки.

— Річко, річко, чи не бачила моїх дітей, моїх Мзію та Вепхвія? Не приховуй, скажи мені правду. Може, вони підходили до тебе, щоб напиться, а ти їх утопила. Та хіба ж ти скажеш? — промовив Іотам і загнав списа в самісінький вир.

— Гей, макошенний, ти що, сцапів? Сам згубив своїх дітей та ще й прийшов мене судити! Певно, діти твої не

¹ Вепхвія (трус.) — син тигра.

винні, вони манюсінькі, ще й життя не бачили, а ось тебе, якби могла, то втопила б, бо ти вартий тої кари!

— Чому, чому я винен?

— Хіба може бути більша вина, як кинути дрібних діток до мачушиних рук? Ти втопив себе й своїх дітей ще тоді, як привів у хату оту чорнооку косату жінку, — вирувала річка.

Замовк Іотам, опустив голову.

— Правду кажеш, річко, — сказав нарешті. — Моя втім вина, не жалій мене, втопи краще.

І, не чекаючи відповіді, кинувся у воду. Підхопила його вода, пронесла далеченько і викинула на берег. Іотам знову кинувся у воду, але річка знову викинула. Удев'яте, вдесьяте кидався Іотам, але вода не топила. Нарешті мокрий як хлющ, тремтячи від холоду, він сховався в печері. Зіщулившись під скелею, він вигукував: «Ой діточки, моя Мзіє, мій Вепхвія!» Непролазні лісові хащі відлунювали: «Мзіє! Вепхвія!»

— Гей, чоловіче добрий, чого ти плачеш, чого світом нудиш? І кого ти шукаєш? Ось твої діти, це вони кричать, вони вже пташками стали. А ти, нещасний, зустрічаєш їх, та не впізнаєш. Чуєш, одне кричить: «Вепхвія, Вепхвія не знайшов?» А друге: «Ой ні, Мзіє, ні!», — гукнула до Іотам-ма скеля. — Тепер уже сльозами горю не зарадиш.

— Правду кажеш? Невже вони й досі шукають худобу? Нащо вона їм тепер? — заривав Іотам.

— Чого б ото я брехала, мені воно не до лиця. Од мене ніщо не сховається, де б що не сталося, — промовила скеля.

— Невже ти розумієш, про що вони перегукуються? — спитав Іотам.

— Так самісінько, як тебе, твоє голосіння й тугу.

— Ой, а чи не змогла би ти побалакати з ними замість мене? Скажи їм, я тут і хочу їх бачити. Крикни:

ваш тато тут і хоче раз на вас зирнуть, — попросив Іотам.

— Даремне, нічого не вийде. Вони й не наблизяться до тебе, й слова не зронять, не зрозуміють тебе. Вони забули батька, нема для них слова «батько».

— То хай же й я стану скелею, щоб чути мені навів голос моїх дітей, хоч цим, може, втішу себе. Боже, коли можеш, перетвори мене на скелю, — благав Іотам.

Саме тоді йшов Амін — і побіля тої скелі стала ще одна, схожа на людину. Стоїть, голову опустила, руки схрестила, а з очей течуть сльози. І як зачує крик своїх дітей, серце замліє у Іотама-скелі, і починає він стогнати: «Ой дітоньки, дітоньки, ой-ой!»

V

А де ж Іотамів товариш, тигр? Сидів на тому місці, де було домовлено, і дивився в той бік, звідки мав прийти його товариш. Сидів наче прикутий, не ївши, не пивши. Не зрадив братерського слова, чекав тиждень, другий, третій, четвертий, цілий рік. Висох, підупав тигр, а Іотама ніде не було видно...

I

иротина я безталанна. Гірка моя доля, в лиху годину я осиротіла.

Кожушок у мене увесь в білих цяточках, але вовна на ньому коротюсінька, тоненька моя кожушанка. Ріжки й зубки у мене ледь прорізалися, а копитця зовсім кволі.

Броджу як сновида. Ось гляньте на мої ноженята, бачите, у крові — це я пішла було до провалля води напиться та й ударилась... і серце моє плаче... з горя плаче... Бідна моя матуся! Поки жива була, пестила мене, годувала й доглядала. А тепер кому я потрібна, сирота нещаслива.

Нема матусиного молочка. Тільки й мого, що увечері та вранці позлизую на травах роси. Нікому мене захистить, тиняюся по світу й тремчу, бо ж навколо мене смерть. Боже, самі вороги!

Оце колись поткнулась було в леваду. Кинула сюди-туди оком. Раптом наді мною

мов грім заgrimотів. Я вгору, аж прямо на мене, склавши крила і розчепіривши дзьоб, летить величезна ряба птиця. Я з переляку так і пустилася до лісу... А вона ж з розгону так і бебехнулась на те місце, де я стояла, в ожину. Аж мороз мене бере, як згадаю її ніс гачком і гострі пазури. Жовтющими очима своїми як поведе, злість її, бачите, бере, що я втекла. А я, сховавшись за деревом, дивлюся на неї, і серце моє як не вискочить... Ледве виплуталася вона з ожини.

Рідний мій лісе! Оце ти тільки мене й бережеш, а то не зосталося б од моєї шкури й клаптя. Чує моє серце, роздеруть мене вороги. Я ж бо ще нічого не знаю, тільки тиждень і пожила з ненькою. Вона мене вчила, де добрі люди, а де вороги, а тепер хто мене навчить.

Вкладуся в зарослях спати, од мошки й комарів спокою не маю.

А з мамою добре було і дихалося легко.

Жили ми ген на отій горі, між двома урвищами. Там був старезний ліс, і ніхто до нас не проліз би.

Мама лягала на горбочку, а я поруч. З трьох боків нас облягав ліс, а з четвертого мамі було все видно. Іноді вона нашорошувала вуха, а я зиркну на неї та й свої маленькі насторожу.

Тричі ми чули якийсь незвичайний гамір; не хлюпіння води то було, і не дроздяча метушня, і не гупання дятла, та й не жеботіння листочків, коли вітер їх зачіпає. Я помітила, що ледве зачує було мама той шум, одразу схопиться та й каже: «Біжи за мною, доню». То й тікаю щодуху слідком за мамою, хоч не знаю, од кого. А тепер знаю... Скільки тих ворогів у мене! Та ще ж і люди... Чого ви не зглянетесь наді мною, маленькою? Чом не дасте мені вгору глянути, щоб я могла вільно ступити на зелену травцю, постояти на горбочку, де віє духмянний вітрець?!

Я не можу й виткнутися з лісу. А коли й стану край

лісу, то не визираю, стою ні жива ні мертва. Все поглядаю сюди-туди, ховаюсь за дерева або в траві, пасуся та тремчу, як в лихоманці. І чим же я завинила, га? Або й моя мама, чим? Чи вона в кого одняла їжу, що мене отак осиротили. Ох, люди, є у вас і хист, і сила, та не знаєте ви нашого жалю. Думаєте, що ми не любимо волі, хіба ваше безжалісне серце почуває, що й ми любимо життя, що й ми кохаємося в лопотінні листя, в колиханні трав та хлюпотінні води і вслухаємося в нього, затамувавши подих. Та й гратися ого як любить лісова дітлашня!

II

Та й як не боятися? Якийсь тиждень пожила я на білому світі, а вже скільки горя зазнала. Позавчора цілий день лив дощ. Покійна матуся, така гарна, паслася під буком. А я стояла коло неї, раділа й гадки не мала про ворогів, про смерть. З листочків котилися краплинки роси. Я тягнулася до них, щоб хоч трохи оброситися.

— Гарно тобі, дитино? — питала мама.

Я хитала головою і підплигувала, шукаючи її грудей. Перед нами стояла суха деревина, по ній совався дятел і так вигупував, що я поподивувалася — моя мама не така, як та маленька пташина, а й не втне того. А дятел тупцяв по стовбуру та все дзьобав то тут, то там. Я з радістю дивилася на дятлові пустощі, раптом чую: «Чхі-чхі». Оглянулася — сойка кружляє.

— Бережися сойки, моя дитино, — сказала мама, — бо виклює очі.

Я сховалася за маму, а вона головою стала прогонить оту мерзотницю. Але ж та довго сикалася і насилу одчепилася від нас. Прикинулася такою нещасною, стрибнула на букову гілку й почала квилити, геть як я. Мама засміялася і мовила:

— Вважай, доню, бо ці сойки такі хитрющі. Лець за-
зирять маленьких ланеняток, так і нападають. Ото почне
зойкати та квилити, доки не відгукнеться таке, як ти, не-
розумне маля. А їй того й треба. Налетить і виклює очі.

Мене аж дрижаки схопили. Кажу:

— Я, мамо, не подам голосу, а зразу ж сховаюся.

— А так, доню, так. Поки мама жива, тобі нема чого
боятися, а як мене не стане — отоді будь обачливішою.

— Ой, скільки мені, бідолашній, ще треба знать!..

III

Як ото колись стояла спека, мама вранці встала й ка-
же: «Ходімо до води». Пішли, минули чагаристі горби,
пройшли зарослями і спустилися в провалля. Було так
глибоко, що сонячні промені й не сягали сюди. Де-не-де
по краях посплітались верхівками дерева. А під ними, ви-
тягнувши свої червоненькі видочки, кущилася малина. Хо-
лодна вода дзюріла по гладенькому камінню з одної скелі
на іншу, а тоді зливалася докупи. Мама зайшла прямо ту-
ди. А я ледве тупцяла, бо копитця боліли.

— Ходи сюди, доню, у воді так гарно.

Я ступила ближче і обережно умочила одну ногу. Але
вода була така холодна, що я одскочила знову назад.

— Холодно,— кажу,— я не встою.

— Нічого тобі не буде, треба звикати.

Я трошки постояла, і ми повернулися назад. Угорі над
нами од просіки чувся гамір.

— То там жінка з дитиною,— сказала мама.— Вони
нам не страшні, наші вороги так не кричать. Та одначе тре-
ба бути обережними, ходімо чагарником, скраєчку галяви-
ни, щоб нас не помітили.

Мама пішла спереду, і я не витримала та й висунула
голову. Одразу ж почула крик: «Ой-ой, вовк, мамо, вовк!»

— Не бійся, дитино. Де, покажи? — спитала мати.

— А он, вуха виглядають, — залившись сльозами, ткнув пальчиком на мене хлопчик.

— Та то ж не вовк, а ланенятко. Глянь, яке гарніюсіньке.

— Давай зловимо, матусю, — говорив малий матері і нетерпляче рвався до мене.

— Е, дитино, не можна. І в нього ж є мама і теж буде побиватися за своєю дитиною.

Я, затамувавши подих, слухала й раділа, що почула хоч одне жалісливе слово. Я слухала б іще, та прибїгла мама й сказала:

— Гей ти, нерозумне, що ти там дивишся та віриш їхнім балачкам! Ану хутко за мною. Вони підуть додому, розкажуть мисливцеві — і немає нас.

Бідна мама, наче чуло її серце, що так і буде.

IV

Мама підстрибнула, я теж, і ми поплигали вгору. Позад нас почулося: «О, то й мати тут була!?»

Ми зайшли в траву. Обіч текла вода. Сям-там по багну потупцяли ніжки такого, як я, ланеняти. Парнеча була жахлива, і ми полягали в траві. Широке болотяне листя затуляло нас од сонця. Нараз із-за гір, окутаних лісом, насунули чорні хмари, небо заgrimіло, майнула блискавка. Дош стовпами стояв над горами, сягнув лісу й почав тарбанити по листю й над нами. Навколо все принишкло, навіть пташки припинили щебетати й пустувати. Ота гидотна сойка, що перед тим мене так налякала, тепер здалася мені зовсім не страшною. Вона сиділа, мокра як хлющ, на буковій гілляці, вирячивши свої баньки й розвісивши соплі. Аж ось прилетіла якась пташка і почала по-своєму цві-

рінькати. Сойка переполошилася й почала кидатися на всі боки.

Мені стало смішно. Я думала, що сойка найдужча, а вона світові білому не рада.

Дощ ущух. Пташки одразу взялися до співу. Трави й дерева зросилися сльозами радості. Моя мама любила прогулянки після дощу. Завжди ходила в леваду й мене брала з собою. І цього разу теж. Пройшли край луку й подалися в гори. Солодко заливалася сопілка. Під горою розсипалися вівці, скубли росянисту травцю. Сонце вже наполовину сховалося за горою і прощалося з горами й лісом. На белебні сидів, укутавшись у бурку, пастух і грав на сопілці. Збоку коло його ніг приліг сторож — величезний собацюга. Він сторожко зизив на овець, час від часу лагідно позираючи на господаря.

— Либонь, ускочили ми в халепу, — сказала мама. — Вівчар хоч і беззбройний, так пес як зачеє нас, так і поженеться. Вертайся та дивись, якщо гнатиметься за тобою, я покажусь йому, а ти сховайся в траву.

Як тільки ми з'явилися, то вівці насторожились і почували нас. Я сховалася в зарослі і не одводила очей од пишногохвостого собаки. Ось він заскавчав і насторожив вуха, а тоді рвонувся до нас. Пастух почав джейкати. Я затремтіла. Пес помітив маму і погнався за нею. Мама, мов стріла, зникла за одну мить. У мене виступили сльози й завмерло серце. Ой, що ж буде, як дожене матусю проклятий собака. Ще довго чулася мені тупотнява і гуркотіння каміння, що сипалося в провалля.

А може, вже впіймав і своїми гострющими зубами роздер на клоччя?

Смеркалося. Пастух зібрав овець і погнав додому. Я з жахом стежила за ними. Бідні вівці! Пастух кидав на них то гирлигу, то каміння. В одне ягнятко він влучив так, що бідне впало, аж ніжками задригало. Вівчар пішов угору

й почав гукати свого Вуханя. Небавом на тлі небосхилу я побачила й Вуханя. Той, висолопивши червоного язика, стояв біля господаря. Я перелякалася. Може, то він заюшився кров'ю моєї неньки?

Смеркло, стихло. А де ж мама? Може, й жива, та не знайде мене. Аж ось почувся голос, геть як у моєї мами. Я одгукнулася. Бідна мама ледве дихала, а так і кинулася до мене.

— Ти тут, доню? Не бійся, твоя мама жива. Ні собаки, ні вовки мене не зловлять. А ти жива?

— Жива, мамо.

І почала матусенька мене пестить... Кому мені тепер виплакати своє горе, в кого просити, щоб дали мені ще хоч раз глянути в неньчині очі? Як мені перенести мою біду? Краще б той глитай убив і мене. Нащо мені так жить?! Ще вчора я милувалася своєю живою вродливою мамою, своєю втіхою. Хіба я думала, що на другий день я вже навіки її загублю.

V

Цілу ніч ми ходили в полі. Нікого не боялися, отож пішли поласувати зеленим житом. А як світало, подалися до лісу. Добра б не було тому світанкові!

Подем слалися високі трави. Самотньо стояло кілька вишень, над ними з галасом кружляли зграйки пташок. Одні прилітали, інші ж, набравши діткам отрави, відлітали. Мама сказала:

— Після дощу небезпечно прогулюватися, ворог тільки те й робить, що вишукує сліди.

Це була остання мамина засторога. Вона наче чула смерть. Одкусить листочок і замре. Перед нами стояло кілька гінких беріз.

Раптом, як грім з ясного неба, гримнула р'ушниця. Пішла луна горами, лісами, затремтіло все лісове зілля, по траві послався дим. А мама застогнала й упала. Ой матіночко! Я стояла, як дерев'яна, а матуся котилася з узгір'я, кривавлячи траву. З березняка вискочив парубок у сірій часі з підіткнутими полами.

— Слава тобі! — крикнув і побіг навздогін мамі. А вона, бідна, силкувалася встати, та коліна підгиналися. Вона падала й котилася далі. Я до смерті перелякалася, коли мерзотник ловець вихопив ножа й полоснув по маминій шиї. Линула кров і зросила берези. А я ж усе бачила, та чим я могла зарадити мамі. А потім він поклав маму на плечі й поніс. Я почала плакати, забувши про все на світі. Відтоді я стала мов сама не своя. Тільки й легше мені, як поплачу. Ходжу й виплакую своє лихо деревам, горам і скелям, печуся своїм нещастям перед водами й травами.

А мама й досі не приходить, нема її... А чиєю поживою стану я, сирота нещасна, хто уп'ється моєю кров'ю, не знаю.

¹ Ч о х а — верхня грузинська одіж.

е було в одному великому, старезному густому лісі, далеко від міст і сіл. «Що ж там було?» — запитаєте. Та, пригадав я весілля сойок...

То сойка Захарко та брав гарну, як писанку, та хитрющу сойку Кетеван. А вінчав молодят старий сойка Хома. Він підняв свої очі до неба й рік: «Благослови, господи, їх та зажажи їм вірно кохати одне одного. Хай плодяться вони, як риба у воді і зірки на небі. Хай будеться їм у добрі та шанобі. Амінь».

— Амінь! — пролунало, мов грім, з усіх боків.

Це кричали гості: сойки, голуби, куріпки, дятли, горлиці і ще багато всякого птаховиння. Стільки було гостей, стільки, що не можна було протовпитись. За весільну хату правила галявина, оточена величезними деревами, а на ній буяли трави й квіти.

Що вже раділи квіти, що і їх запросили на весілля, то й сказати не можна. Був тут і холодний, дзеркальний струмок. На довжелезних столах були які хочеш страви й комашки, та ще й збіжжя трав, які тільки є на світі. Молодого й молоду всадили на завітчаний трон, а вже потім рядочком висілися гості. І почали пити-веселитися. А пити чого тільки не було, навіть червоне кахетинське вино річкою лилося. Усі віншували молодих і обдаровували, як тільки могли.

В дуплі сидів дятел і затягнув «Застольну пісню».

— Гей, ти, горланько, вина чому не п'єш? Пий і все! — накинулися пташки на дятла.

— А зачекайте-но, братове, трохи. Далєбі, знайшов тут гладкого черв'яка, я вже його добуду, а тоді й напувайте мене, я не боронитимусь, — мовив дятел і почав длубатися в трухлявому дереві.

Всі позадирали голови на дятла.

— Та побачимо, який з тебе лицар! — покрикували. — Як не видовбеш, то начувайся. Їсти не дамо.

Довгенько попогупав дятел дзьобом та попотовкся на трухлятині, але ж і не дурно: витягнув таки довгенького, наче гадюча сорочка, черв'яка, поклав його перед нареченими й прокричав тонким голосом:

— Хай гараздують молодий з молодою!.. Та й усьому товариству слава!

— Слава! Слава! Добрий козарлюга наш дятел. Не осоромив ні себе, ні нашого роду, — вигукували птахи. Тамада подав дятлові за його звитягу турячий ріг з вином. Той перекинув його за один раз і кинув тамаді. А тамадою був той таки ж Хома.

— Отакої-о, хліб їмо, вино п'ємо, а пісень не співаємо! — гукнув крук і почав своїм чудовим голосом весільної. Звідусіль підтягали, і пісня так залунала, що аж ліси й гори задрижали. А квітки мало не померли зо сміху.

А неподалік жило в норі мишеня. Його потягло до гурту, й воно висунулося з нори. Довго зирло на пташиний бенкет, на добру їжу і облизувалося. Довго мамлялось, але врешті терпець урвався. «А, хоч пан, хоч пропав», — сказало і почвало до столу, плигнуло й опинилося прямо коло горішків.

— Хто зайшов до нас — хай живе! Слава! Слава Пискунові! — кричали навперебій пташки. — Оце молодець, взяв та й прийшов. Побачив нас — і сюди.

— Будьте здорові й ви, хай вам господь бог дає, щоб у вашій хаті завжди було добро, — говорило мишеня. Тоді загнало зуби в горішок і захрумтіло.

— Вина Пискунові, вина! — нагадав тамада. — Бо ми вже скільки випили, поки це він дожене нас.

— Та я не п'ю, любі мої. От горішки, то інша справа, горішки мені ясного сонця миліші; ви собі пийте, а я горішки...

— О, що це тобі, голубе сизий! Це ж весілля, то й пий. Хрумать горішки — не велика мудрація. Ось краще бери ріг, — сказав дятел і протягнув мишеняті рога.

— Змилуйся, я ж і в рот не беру, не п'ю та й вже. Ну, ти б подумав, отака okazія, — залементувало мишеня й одвернулося од вина.

— Та вилийте йому за шию, бузувірові такому, — грізно мовив тамада. — Гей ти, нечемо, ти що, й за молодих не вип'єш, га?

— Зроду не пив, люди добрі, то як же його оце одразу звикнути. Бачив і не бачив такого. Ви ж статечні мудрі люди... Краще я за здоров'я молодих з'їм одного жолудя.

— Залить бісовому, силою залить. А що ж? Чого ж його й пертися сюди, як не п'єш? Лийте, лийте! — торохкотіли пташки.

Дятел схопив Пискуна однією рукою за в'язенята, а

другою почав перехиляти мишеняті в рот повнюсінький турячий ріг.

— Коли б це твоя воля, то ти б не випив. Але ж у нас право тамади. Глянь, скільки людей, а тільки ти й не п'єш, тільки ти такий упертий.

— Ну ж бо, сміливіш. Вино, як материне молоко, то чи ж не гріх і в рот його не взяти.

Мишеня наледве проковтнуло кілька краплинок, — ковтало й пищало, отже не смакувало йому.

— Сміливіше, Пискунчику, гей! Отак його, о! Зразу видно, що парубок звичайний! — підбадьорювали Пискуна звідусіль.

Мишеня напруглося, аж жили йому виступили, і хильнуло рога, як бувале. Лише кілька краплинок упало на його оксамитовий жупан.

— Гей ти, не обливай мені жупана, — накинулось на дятла, а тоді, вихиливши останні краплі, завалувало: — «За здоров'я молодих!»

— Слава, слава! Осушив до дна... — захоплено тараторили птахи.

А що Пискун упився, то почав ще й виспівувати, аж у вухах позакладало од його писку. А потім ще й витанцьовувати взявся, народ аж лягав зо сміху. Не витерпіла й сорока і почала з мишеням витинати давлурі¹. Гави аж за животи бралися, так реготали.

— Ну й стомився ж, — сказало нарешті мишеня. І правда, на ньому аж мило встало. Тоді розляглося прямо коло столу й засопіло, виваливши просто неба пузо, як барабан.

А край самого столу сидів соловейко, не пив, не веселився, скорботно дивився на витівки весільних.

— Чарівнику наш, соловейку, а твого голосу чому не

¹ Давлурі — народний танок.

чути?—запитали птахи. А соловейкові не співалося, хіба ж щодня співається?

— Щось не до співу мені, пане-браття,— мовив. Але пташки так благали, так, що соловейко почав. Птаховиння вмовкло, було чути навіть, як муха пролетить, принишкли й квіти, закохано позираючи на свого співця. Соловейко співав, а неподалік стояв олень, слухав, і в його серці прокинулось горе. Щось пригадалося йому, і покотилися дрібні сльози; зітхнув бідолаха, повернувся й побрів до темного лісу.

Тоді почали співати пташки. Всі вони співали про одне й те саме, але кожен на свій лад. Вони співали хвалу матері-природі, лісові й рідному краєві.

На той час, споглядаючи землю, пролітав орел. «Орел, орел,— почувлися голоси. — Сам цар до нас...» — Усі одразу проковтнули язика, ніхто й голосу подати не смів, бо тремтіли, як у пропасниці.

На орла й правда страшно було глянути. Одним нападком він усіх їх перетер би на макове зерня.

— Чого ви сполошились, люди добрі, чого принишкли? В нашого царя й на думці немає загубити нас,— хавпався до гостей Хома. — Коли ви не бороните, то я негайно ж запрошу царя до нас в гості.

Дехто противився, мовляв, погляд у орла такий, що й сидіти моторошно. Куди вже там веселитися. А іншим Хомина думка сподобалася.

— Запросити, чому б і ні! — казали.

Хома знявся в небо і почав крутитися перед царем. А той хоч би тобі хни, наче муха перед ним літала.

— День добрий, ваша можливість, царю наш ясний! — привітався Хома, шапочку знявши.

— Доброго здоров'я,— одказав орел статечно.

— Широ просимо вас, найясніший царю, на весілля. Низько кланяється вам уся ваша челядь. Коли не погор-

дуєте нами, то будемо вам довіку вдячні за ваше піклування.

— То можна, чому б і ні,— сказав орел. — Показуй дорогу.

Хома припустився вниз, а за ним і орел полетів, склавши свої могутні крила. То було таке видовище, наче небо порвалося й летіло до землі. Усе птаство схопилося з-за столу й з гомоном-вереском постало перед царем. Посадили царя на чільному місці, а самі стояли, поскидавши шапки, не було тільки соловейка.

— Можете сісти,— прорік орел, і птахи повсідалися, де кому годилося.

Сталося у понеділок. Люди, що прийшли до лісу, кинулися хто до роботи, хто полювати, і всі дивувалися: що це скоїлося, що пташок ні тобі почути, ні побачити. А звідки вони могли знати, що вся птиця була на весіллі у сойок.

Ось подали вино орлові. Той пив нівроку і небавом так розвеселився, що скоро вже в лісі клекотіла його войовнича пісня; всіх аж морозом шкрябонуло. «Боже,— почали шепотіти вони молитву,— святий-правий, не дай розгніватися нашому цареві, а то вмить згубить нас зо світу». А в орла й на думці не було бурмоситися, він прохав пташок веселитися, співати, танцювати, але у них наче хто одібрав руки й ноги. Вони й самі не могли второпати, що це з ними скоїлося. Щоб трохи підбадьорити птахів, орел наказав музикам грати. Цареву забаганку негайно ж уволили, і цар почав притупувати своїми здоровенними лапами: геть витолочив усі квіти.

Та до веселощів одначе нікого не потягло. Нарешті одважився Пискун і так ушкварив лезгинку, так пішов навприсядки, аж курява стовпом стояла. І так було розходився, що плигнув через цареву голову. Отаке вже й не до вподоби було цареві, але що був вихований, то не ска-

зав нічого, лиш так бликнув на мишеня, що воно з пере-
ляку ледь дуба не врізало. Іще довго по тому Пискун не
міг оклигати, так перепудився. Пішов та улігся під дере-
вом, укрившись сухим осиковим листком.

Відважно тримався й дятел, був добре-таки напідпит-
ку і так горлав пісню, що гори ходором ходили. А тоді до
того осмілів, що й до царя почав сікаться.

— Хто тобі дав царювання? — почав він. — Хіба ми
тебе вибирали?

— Та цить, макоцвітний, що ти городиш. Цить-бо,
цить! — загомоніли пташки.

— Не мовчатиму та й уже! Чого це я маю мовчати,
ти ж ба,— молів п'яний дятел. — Ех ви, страхополохи. В
душі всі ненавидите його, а боїтеся слово сказати. Звитяга
в одвертості, голубчики!

Орел тільки сміявся з того, але птиці зловили дятла,
протягли в дзьоба прутик і прив'язали до дерева. Зажу-
рився дятел і не добре, за що ж його так жорстоко пока-
рали.

Отак вони собі були, а недалечко, край лісу, прича-
їлася лисичка. Довго вичікувала пакосна, поки весільні
добре підоп'ють. І тільки вона хотіла вхопити молодят, як
її узирили. Як зчинився тарарам, верещать, кричать —
розлетівся пташиний гурт. Але орел, розчепірівши дзьоба,
так накинувся на лисицю, що та й ноги витягла. Пташок
наче хто змів: одні повсідалися на деревах, інші кружля-
ли вгорі, навіть хворий Пискун, зачувши колотнечу, шусь-
нув у нору. Орел відпустив дятла і сказав: «Хай уже так
і буде, ти ж був п'яний, але щоб надалі не смів, бо тоді
матимеш на горіхи». А сам полетів високо-високо і почав
кружляти в небі. Кетеван і Захарко сховалися у густому
лісі, цілий день цілувалися та милувалися, а як ніч при-
йшла, то вместилися на буковій гілці і, обнявшись, за-
снули.

ардіон був аж геть пихатий та чванькуватий. А ще діамбегом¹ як став, то й зовсім набундючився, як індик. Запустив бороду, як і ото старші чиновники, та ще й розділив надвоє. Бо ж ремесло в нього таке, що всі повинні боятися його й поважати.

Заможно й жив Сардіон, багатства мав доволі, дарунки йому носили, які хочеш: і масло, й сир, і курей, і гусей, і індиків, і поросятко.

А весною та влітку він любляв одпочити в садку. Під великим горіхом стояв стіл, а поруч тахта, вкрита килимком. Коли погода була нівроку, то й попивав там чайок з ранку до ночі. І пообідає було там, і поспить у холодочку. Тут і позивачів приїме. Що й казати, щасливий був чоловік

¹ Діамбег — адміністративна посада, дільничний пристав.

Сардіон, щасливо й мався. Та судився тому щастю короткий вік. І з чієї вини? Оцього я вже не скажу, подивіться самі. Знаю тільки, що приводом була ота злодійка-сорока.

Отож у тому самому саду на старій морелі і змостила гніздо сорока. Знесла вона троє яечок, і вилупилося трійко сороченяток. Як же ж любила сорока своїх діток! Як вона їх пестила, як зоріла за ними, ними тільки й жила. А вже що найде, то й сама не з'їсть, чимдуж діткам несе, щоб росли вони гарненькими та повненькими. Лиш боялася, щоб ніхто не вгледів гнізда; отож як сиділа коло дітей, то й крякнути боялася, та й діток повчала: не крякайте. Але як повертається мати з полювання, то, дивись, і розчепірять ротенята, радіють.

А Сардіон і не знав, що в його саду змостилася сорока, бо ж високо вгору не задирав голови. Та й чого дерти її в те небо, мовляв, мене бог і так не забуває. Зате сорока все бачила, що діялось у саду, всі ті пива-меди. Не раз було оближеться, коли побачить, як діамбег обсмоктує гусячу ніжку. «Ото якби моїм діткам»,— подумає тільки.

Одного разу, після чаю, наймичка готувала діамбегові сніданок: накрила стіл, принесла ножі-виделки, хліб та сир і пішла по страву. А Сардіон на той час прогулювався по алеї. Ненажерлива ж сорока, як зазирила сир та хліб, та ще ж як згадала про свій виводок, полетіла, вхопила шматок сиру й понесла сороченятам. Що вже пораділи ті, годі й сказати. Але куди! Сорока знов полетіла. Отак моталася і вже тягла було останню скибу — аж діамбег, як сніг на голову, та як зарепетує:

— Сосіко, Захарку, Беруда, Тедуа, а бігом сюди! Чи вам повилазило, не бачите, що грабують! Та де ж ви, наче у воду попадали, наче вас чорт на барабан підхопив!» —

аж заціпився Сардіон. Але поки слуги добігли, він сам почав шпурляти каміння, бо побачив гніздо, а в ньому злодійку-сороку з дітьми. Сорока не могла залишити дітей, хоч Сардіонове каміння свистіло то коло хвоста, то коло крил.

— Ах ти ж проклятуша, гаспидове сім'я, — валував Сардіон, — ану віддай сир, та хутко! — Він навіть зібгав на потилицю свого кашкета з величезною кокардою і задер голову на морелю.

Але білобока й хвостом не повела, тоді діамбег подерся на дерево. Не дочекався й слуг, сам хотів зловити злобишницю. Бідна сорока і в думці не мала, що отаке лихо впаде на її голову. Аби ж знаття, то вона й не торкнулася б того сиру! Хіба думалося, що Сардіон образиться за той сир. Він же стільки мав усього, скупердя... Вона ніколи б не зняла бучі через той шматок.

Не гадала, та ба. Сардіон почав дертися на дерево, але куди було йому доп'ястися з таким пузом — так бебехнувся об землю, ледь пики не розтовк, і розлютився ще дужче, аж сопів.

Так, не думала й не гадала сорока, що отакій багач Сардіон, а отакій жмикрут. Думалося їй, що коли для неї її дітки найкращі, то й діамбег зглянеться, але, кажу ж, пошилася в дурні.

— Та де ж ви там? — єрепенився Сардіон. — Ану мерщій сюди та різки, різки не забудьте! — Він, бачте, хотів одшмагать сороку.

Слуги висипали надвір:

— Не чули, пане Сардіоне. Що накажете?

— А те, щоб за одну мить дістали мені оте гніздо, — ткнув Сардіон пальцем на дерево. — Гніздо розкидайте, а сороку з сороченнями — мені. Та хутчіш, щоб вас вовки поїли!

Подерлися хлопці на дерево. Сороку кидало то в жар,

то в холод. «Пропала ж я навіки»,— говорила сама до себе.

Так воно й сталося. Один парубчак засунув руку в гніздо, але сорока клюнула його дзьобом, і хлопець висмикнув руку з кубельця. Другий наймит хотів поцупити сороку за хвоста, але та вислизнула. Та парубок зате витягнув двох сороченят, а вони ж пищать... А мати аж до рук підлетить та припаде-припаде над дітками та тужить, аж захлинається... Раптом упала знов до гнізда, схопила дзьобом оте третє сороченя, що зосталося, і понесла аж на верхню гілку. Сиділа там убита горем і водила очима за тими двома.

— І стару, стару ловить! — лементував внизу діамбег.

— Коли нема як, пане Сардіоне, бачите, там не можна встоять,— хлопці йому.

— Тоді рушницю сюди, рушницю. Та бігом, доки не втекла. А сороченят сюди несить.

Наймит зліз і подав сороченят Сардіонові. Той поклав їх на землю, хизуючись, подивився на сороку... і повбивав сороченят.

Принесли рушницю. Діамбег прицілився й відпустив курок. Сороці ледь зачепило крило та хвоста, але попало в оте сороченя, котре вона хотіла врятувати. Але сорока й мертвого не залишила. Знялася з сороченям вгору, полетіла далеко й, сховавши під тином, повернулася. Тужить, мало не б'ється об сиру землю. Як гляне згори на них, як подивиться на своє зруйноване гніздо, аж зайдеться вся. В'ється понад садом та проклинає діамбега:

— «Чим же я тобі, іроде, завинила, що ти згубив моїх діток?»

А як пішов діамбег до хати, сорока ухопила обох діток і сховала туди, куди й першого. Цілу ніч тужила над дітьми. Та скорбота нагонила думи: як же поквитатися з Сардіоном?.. І надумалася вранці йти до царя плакатися.

«Піду й поскаржуся,— думала. — Нащо ж тоді й цар, коли не може забогарадити своїм підданам. Нащось же у нього сила, чогось-то він орлом зветься. Ік лихій матері такого царя, коли не зарадить моему гою. Але ні! Лиш зачує про моє безталання, як поведе грізно своїми очима, як розправить крила, а груди вперед! Поможє, а то ж як! Треба розказати всім навколишнім птахам, як глумляться з нас люди, винищують нас, і ми не можемо через те розмножуватися та зміцнювати орлове царство. Кажуть, править він у своїй столиці, аж десь на височезній, покритій снігом горі. Зберуся та й подамся, а таки доберуся в його володіння». Отак бубонила собі сорока та готувалася йти плакатися цареві.

Вранці понакривала дітей то горіховим, то виноградовим листям, поплакала, пожурилася та й подалася в дорогу. На краю села здибалася з двоюрідною сестрою. Та почала її розпитувати, і сорока розповіла їй геть-чисто все. Сестра вдарилася в сльози, а тоді пообіцяла допомогти, намовити птахів проти Сардіона.

Попрощалися і розійшлися. Летіла сорока довго-довго, заморилася і сіла спочити біля річки.

— Чого це ти зажурилася, небого? — запитала тихо річка сороку. Раніше тебе бачила, була ти весела та моторна. А тепер що, чи не горе яке в тебе?

— Ой, горе, серце, горе! Діамбег мене з світу згубив, діамбег, побий його божа сило! Понищив моїх діточок, господу мою сплюндрував. Нема вже мені життя на білому світі, нема.

— Я поливаю його городину й сад. Аякже, бачила, як ти гніздечко мостила на морелі і як трійко діток вилупилося в тебе.

— Трійко, серце, ой, трійко... Нема вже ж їх, нема...

— Так я ж тоді ще казала, що тобі не буде добра у діамбега. А хіба ж не з моєю допомогою квітує його го-

род?.. Лихий чоловік він, запам'ятуший, мабуть, ти йому завинила.

— Один-однісінький шматочок сиру взяла, такий ма-нюсюзінький.

— Та й це я знаю. Я саме тоді текла повз бузок та троянди. За скибку сиру отой гаспид отак обездолив тебе. Та я оддячу йому, комору й погріб вщент розтрошу.

— Ой, допоможи мені, допоможи. Може, я трохи забуду про своє горе, як побачу й Сардіона в зажурі. Я оце йду до царя та все розкажу, а ти вже поможи мені.

— Авжеж, аякже. Я теж маю жаль на нього.

Попрощалася сорока з річкою і полетіла далі. Прилетіла в чисте поле і бачить — суне мишва чередою, і не злічити; галасують, з музиками йдуть. А деякі вискакують наперед та пританцьовують. Сорока здогадалася, що то у мишей весілля. Аж ось узріла вона й знайомих, а серед них і сам мишачий цар, добрий сорочин приятель. Почали частувати її вином. Що ж робити — випила сорока за здоров'я молодих. Запитали її, куди та чого вона летить. Розказала сорока.

— О, проклятуший скупердя! — закричали миші. — З його лану й зернини не візьмеш. Снопів і на ніч не залишає без сторожі, зразу несе на тік. Але що то, от тепер ми показали б, де раки зимують. Ось тільки весілля справимо, тоді вже покажемо...

— Любі ж ви мої, не знаю, як і дякувати вам. Я вже на вас покладаюся.

— Та вже не хвилюйся, курява стовпом стоятиме, що тільки є в нього, до крихти перепустимо.

Попрощалася з ними та й пішла. Дорогою усім-усім розповідала про свою долю та розпитувала, як до орлової столиці дійти. Розказували, і вже було й побачила здалеку, але доки перелетіла ліси та гори, заблудила.

Аж ось у лісі на горі побачила вона крука, сидів на сухому в'язі і дивився в землю.

— Добридень, круче! — покликала сорока.

— Га? Хто там, що за жива душа? — вирячився той.

— Добридень, кажу. Чи не пізнав мене, чи що?

— А, здорова, здорова! Чого це ти тут сновигаєш, крикала б собі по виноградниках, — хвальковито підняв свою голову крук.

— Горе привело, круче, горе.

— Що ж у тебе скоїлося, що аж сюди привіялась?

Сорока й розказала, думала, що й крук пожаліє її, але не туди вернуло.

— Ти що, думаєш, що цар так і кинеться на діамбега за твоїх жовторотих? Та тебе й на поріг не пустять до царя, ще й шкуру спустять. А хоч би й пустили, то цар так оце й злетить з гори в долину. Дурний діамбег, що й тобі в'язи не скрутив, щоб і близько вас не було в долині. Хіба ми не знаємо, що то за зілля ваші сороченята й ви з ними. Доки хазяїн надумає покуштувати садовини, то ви пообносите чисто все, трутні ви гаспидові. А тепер ще й сюди примаїоріла, аби що вкрасти?! Ану геть, бо такого дам, що й внукам закажеш!

— І-і, щоб ти такий живий був, як оце я. Ах ти ж вошань гнилющий! То ти ще смієш комусь вичитувать? А ти божим духом живеш? Ми хоч і обкрадаємо людей — то й оддячуємо. Скільки тої мошви, червів та всякого гадюччя нищимо... Ні, голубчику, і я тобі зараз скажу: спочатку на себе подивись, а тоді вже на іншого, бо ти себе не бачиш... Ото тобі моя наука до самісінької смерті, нещаснюго ти проклятий, — сказала сорока й полетіла далі.

— А ти злодійка! — загорлав навздогін крук і почав гордовито кружляти, мовляв, люди внизу подумують, що орел.

Другого дня, ледь розвиднілося, гірське птаховиння,

До стор. 51

що жило аж на снігових верхах, почуло сороче крякання. Але сороку вони не побачили, то й подумали, що віз ко-
титься з гори. А сорока вже підлітала й до скель та гли-
бочезних прірв, засипаних снігом. Лиш там, де трошки
підсохло, посходило зілля. Сорока такого й не бачила в
долині. А куди не глянь — зграї тетерюків.

— Гарні птахи, — мимрила сорока, — але куди їм до
наших фазанів.

Тетерюки ж аж лазили зо сміху, як узріли сороку та
почули її голос. Вони ніколи ще не бачили сороки.

Та ось сорока помітила на одній величезній скелі звер-
ху ще одну: геть чорну, лиш на самісінькому вершечку
щось сіріло... Але в цей час до сороки, як Пилип із коно-
пель, підскочила куріпка.

— Хто ти, звідки й куди? — запитала одразу.

— З долини, сестро. Хочу царя побачити, та не ві-
даю, де шукати. Навчи, коли ласка, навчи, хай твоїм діт-
кам легенько гикнеться.

— Чому не навчити? — одказала куріпка. — Бачиш
он ту-о чорну скелю? Гарно подивися.

— Бачу, бачу...

— Та аж зверху, бачиш, сіріє?

— А бачу...

— Так ото ж сам цар сидить там. А ти у якій
справі?

— Прийшла скаржитися цареві. — І сорока розповіла
про своє нещастя.

— А на мою скаргу й не зважає, — сказала куріпка. —
Не знаю, як з твоєю буде.

— То й ти зі скаргою?

— А то ж з яким куцим.

— А що ж у тебе?

— Та поїдом їдять нас яструби, соколи і всі наші во-
роги. А цар каже: «А що ж мені робить? Чим же, каже,

житиме наше військо?» Не знаю, може, тобі й зробить щось.

Сорока таки надумала притьмом летіти до царя. Знялася в небо й почала плакати. Орел сидів на троні й гордовито позирав униз. Сорока вельми шанобливо привітала царя і сіла на виступці перед ним. Цар довго не подавав голосу і нарешті отворив уста: «То що тобі, скреко-тухо?»

— Вельмишановний царю, хай тобі судиться довгий вік. Прибилася до тебе, бо знаю, що щиросердність твоя не залишить невтішеною мене нещасливу. Ясний царю, кривдять люди нас, птахів з долини. А скаржуся я на діамбега Сардіона, згубив із білого світу моїх дітей і мене хотів.

— Коли знущаються над вами люди, то чого не летять ваші до мене скаржитись? А ти ж, мабуть, добре на-солила діамбегові?

— Кий біс, тільки тим і прошпетилась, що одну скибочку сиру взяла, діти з голоду здихали. А що не летять сюди птахи скаржитися, то, либонь, не сміють. Та й мені з своїм горем хіба перед твої очі, але ж одна надія на тебе, що не минеться моему кривдникові. Хай бачать наші вороги, що й за птахів є кому заступитися.

— Гаразд! Покличу військо і помстимося.

Не встигла сорока й оком моргнути, як злетілося до царя стільки птаховиння, хоч греблю гати, де їх тільки і набралось. Майже всі вони сороку й у вічі не бачили ніколи. Здоровезні всі та дебелі: беркути, соколи та інші. Звідусюди тільки й чути гук; гамір зчинився в царській садибі. Повітря колихалося од їхніх крил, наче морські хвилі. Орел розповів, чого прилетіла сорока, і гукнув баском, щоб втихомирилися: «На завтра готуйтеся в похід, підемо воювати діамбега Сардіона. Передайте мій наказ усім. Поки мене, ніхто не має права глумитися з моїх підданих». Вояки загули схвально та згідливо. «Чийого воно

роду ця птиця? Хитра в біса та шустра», — перемовлялися між собою соколи.

— Ми знаємо її. Долинниця вона, долинниця. Вона нас не раз рятувала. Сороками зуться, — говорили грифи, — дохлятиною частенько разом з нами ласують. Добре з ними, одразу помітять людину з рушницею. Одна заскрекоче — і вже всі в небі...

— Слушайте! Обідати сьогодні в мене будете! — і орел полетів так високо, наче злився з небом. А його почет кружляв навколо. Врешті опустились, повсідалися обідати й сороку запросили. На обід було всяке-всяке м'ясо — справжній банкет. Їли та обмірковували, як подолати ворога. Пообідали, й орел наказав скликати вояків з усіх усюд.

На ранок стільки їх налетіло, наче хмара сонце заступила. Цар обдивився своє військо й почав научати:

— Ви, соколи, яструби, беркути, знайте — з скількома ворогами будете битися, щоб стільки й шапок забрали.

І орел повів. За ним соколи, тоді яструби, галич, грифи і все військо. А сорока позаду, від радості не знає, що робити. А військо все прибувало. Глянула сорока вниз, а там уже й лисичка чкурить, мовляв, без мене вода не освятиться.

А в Сардіона ще ту ніч таке робилося!.. Налетіла річка й геть усі комори й підвали потрощила й понесла з собою. Як зчинився переполох, а тут присунуло військо мишви, і що тільки було в господі найкращого — чи то дароване, чи куповане — все потрубили...

І ходив зажурений Сардіон по обійстю та побивався, що було стільки хліба, вина, стільки добра та начиння всякого, і наче корова язиком злизала. Сардіон вже й не знав, чи ще більшого нещастя чекати... І ось ще здалеку

він узрів щось таке, наче величезну чорну хмару з градом та громами; наче море котилося, так наступало орлове військо. Сардіон як побачив, що то пташва, зовсім перепудився, а наймит кинувся в хату по рушницю. А орлові вояки як налетіли на двір, так і попадали на курей, гусей та індиків, тільки пир'я летіло. Діамбег з челяддю до рушниць, але й одна не стріляє — миші попсували порох.

Діамбег вихопив меча, але кого ти ним штрикнеш — ніхто не підлітає близько. Кинув діамбег меча та знову до рушниці, новий заряд почав набивати і челяді наказав.

Але нараз орел вигукнув: «Час!» — і першим кинувся на діамбега, уп'явшись кігтями йому в голову, а шапку забрав. За орлом пішли в наступ і його вояки — полилася кров.

За одну мить такого нарobili й з переможним гуком знялися вгору і полетіли додому. А діамбег із слугами лежали по двору, наледве дуба не врізали.

Сорока, надивившись на цю веремію, наче на світ народилась і про дітей забула. А діамбег наказав запрягати коней і помчав у місто купити шапку та одяг. Їхав та проклинав усе на світі. В дорозі ж трапився йому глибокий бурчак, та ще й з баюрами. Туди й бабехнулись діамбегові коні, бо візник задивився на лисицю, що саме вискочила з бурчака. То візник поойкав у ліжку та й оклигав, а діамбега на третій день поховали.

Птахи-переможці повернулися із здобиччю. Принесли з собою й шапки. Орел повісив Сардіонову шапку на вершині своєї царської скелі. Інші теж поскладали шапки в ряд.

Після того орлове царство назвали Шап.

І ще довго мисливці та пастухи розповідали селянам цю історію. «Добре видно, — казали, — як на скелях лежать шапки білі, чорні, червоні, а то й сині...»

Птахи як дізналися про лисиччину витівку, цілий місяць крутилися коло дохлих діамбегових коней.

езталанний я. Лець зіп'яв-
ся на ноги, то все найми-
тую. В сім років віддав ме-
не батько в найми до Кап-
ловухих, і ось уже п'яте
літо тільки моїми заробіт-
ками й платить подать.

Щоразу перед Новим роком приходять і
забирає гроші наперед. А мені навіть ножи-
ка не купить. Та дарма, аби тільки тато з
мамою були живі-здорові.

От тільки все самотою, то допікає дуже,
бува, місяців по чотири й людей не бачу.
Хіба що старий Папуа, але що то за това-
риш мені! Увечері до куреня не хочеться
й навертатися, як почне старий дорікати: «І
дідько його й знає, куди б ото воно дивило-
ся. Нема, щоб пошукати випасу кращого...»

А ось у нас дома трави й шукать не
треба...

Тільки й товариша вірного в мене, що
Вухань. Нікому не дасть мене на поталу. Як

ото колись Тігуна Папурелі утік од батька з сінокоосу, щоб тетерів уполювати... Я саме пригнав у Горіхову долину овець, чую, хтось згори гукає: «Тіло! Гей, Тіло!»

— Хто там? — питаю. — Добрі люди чи вороги?

— Гей, ану ходи сюди, поборемося, побачу, який ти! —

Тігуна хвалиться.

Але ж і я не з боязких! Зчепилися ми. Я хоч і сильніший, так Тігуна, як в'юн, вертлявий; довго борюкались, аж поки Тігуна мене не поклав, а тоді схопив за горло. Бачить мій Вухань, що Тігуна не жартує, як налетів на нього, повалив, і щоб я не підскочив, то розірвав би Тігуна на шматки. Дужчого собаки, як мій Вухань, нема ніде. А гордий який, куди! Буває, й по три дні приндиться, коли ні за що ображу...

Трохи не пошматував Тігуні новісіньку чоху і червоні штани. А мені аби хоч білі хто-небудь ткнув, де вже там червоні. Батько в мене такий суворий, що ніколи не пригріє, зате вже мама... За п'ять років Капловухі наледве один раз пустили додому. Так уже зраділа мама, все цілувала та примовляла: «Квіточко ти моя нещасна».

Потім подарувала шкарпетки, такі червоні, як жар, і дістала сорочку з червоним нагрудником, оцю, що на мені. Та все перепитує: «Ну як же тобі в хазяїв? Чи тебе не б'ють, чи голодний не ходиш? А кожушок, либонь, давно вже носиш?» Воно-то ой як зле було мені в Капловухих, але ж хіба я можу засмутити маму? Вона, бідна, й так, як побачила моє лахміття, то почала сваритися з батьком: «Бодай на тебе нагла вдарила, як ти оддав дитину в чужу чужину, щоб воно, бідне, там загинуло». А сльози, як горох, так і сиплються, аж поділ мокрий. Мені стало жаль себе, то я й розплакався...

Попрала мені мама білизну, полатала бурку, змазала салом кожушок і дала мені одягнуть. Ще позичила у Молодинихи білого борошна, спекла паляницю й нагодувала

мене, бо я білий хліб хтозна-коли й їв. І несила було мені йти до овець. Чого мене батько, як чужого, посилає кудись?..

Ні разу не одпускали мене ні на весілля, ні на храм. «Твоє весілля — вівці», — кажуть. А згадаю, як дівки хороводи водять, сукні, як мак-цвіт, як мої однолітки розважаються, — гірко стане на серці.

А як страшно виють вовки! Якби мав рушницю та бабахнув, ото б налякав. Просив маму, щоб продала курочку та купила пороху та щоб попросила батька купити рушницю. Казала, що зробить, але хтозна.

Як буде у мене рушниця, тоді хай начуваються і тури, й тетереви! Зараз то вони мене не бояться... Здеруться на гору і котять на тебе каміння купами, коли ти й гадки не маєш. А тетереви перед носом гармидер зчинять...

Отоді ви в мене поплигаєте!

Саме як я був дома, зайшов до нас батюшин Васо, то казав, що у місті багато пороху. От аби-то мені... Або якби і я вчився. Попорозказував мені Васо, що бачив і чув. Папуа каже, що то брехня, як сніг з неба. Я сказав Васо, то він посміявся. «А чого ж, — каже, — не тане?»

А одягнений Васо як: чоха сукняна, архалук яскравий, пояс і кинджал срібні. Ще й рушницю батько купив. А мені хто купить? От як виросту, все собі справлю: буде в мене багато пороху, посріблена рушниця, а чоха — вишита. Васо дав мені пороху на один заряд, та я його одразу й вистрілив. У Васо добре серце. Якби то був у мене той тетерев, що Вухань учора зловив, подарував би його Васо. Нащо він мені? Одначе пропаде. Сидить у мене в козубеньці, та ж Папуа хіба догляне? І їсти не дає... Бідний! Як він тремтів, як у нього билосся серце, коли попав до мене в руки — сокіл гнався за ним... Бачу — тікає щодуху од сокола тетерев, і обоє чухрають до мене. Отара моя саме паслася в Кобтахеві, а я стояв край води й ви-

різував сопілку. Тетерев з переляку так і гепнувся переді мною у воду. А Вухань підскаочив і зловив. Розлючений сокіл аж заклекотів і зник у небі. Я взяв тетерева в руки, а він, бідний, все поривається летіти. Перед вечором трохи заспокоївся. Я два рази виходив до нього з березовою скіпкою, то сидів, стуливши очі й настовбурчившись.

А торік Вуханеві ще й не таке трапилось. Я тоді пас овець поблизу Апхуто. Вночі був дощ, і трава стояла мокра. Змок як хлющ і я. Вставало сонце й забарвило верхи. Я стояв на самісінькому вершечку й чекав сонця під горобиною. Над Сапарвіс-келі з'явився орел. Летить статечно, гордовито, вряди-годи поверне голову вбік або зирне униз. А за ним два круки, не дають спокою, як блискавки шугають то вгорі, то попід орлом та кра-кра. А орел ні кує ні меле — і оком не поведе. Але один крук так уже напосідався, що орел розгнівався й клюнув його так, що той, як грудка, полетів додолю. Тільки пір'ячко полетіло під хмари. А орел і не глянув, летить собі далі, оглядаючи урвища, другий крук вже й не сікався. Орел перелетів Садзеріант і зник...

...Любі мої гори, скільки у вас дивини?.. А весною, коли тануть сніги, сходить моріжок, зіллячко тягнеться вгору. Назбираю молоденької чадуни¹, принесу додому і наварю в молоці. Хіба є щось добріше в світі? Овечки починають котитися, знаходяться ягнятка. Слухаю, як мекають ягнята й овечки... Та ба! Через рік я вже не буду в Капловухих, то якби ж мені не з порожніми руками прийти додому, а принести мамі хоч на один кожух.

¹ Ч а д у н а — істівна рослина.

I

оли дядечко Естате приїхав додому, була вже ніч. Завтра різдво, і Естате щосили гнав свого вороного, щоб свят-вечір зустріти у своїй родині. Та й вороний не огинався: дріботів замерзлою дорогою, дибуляв стомленими ногами, мов каліка на милицях. Старість важка, то й не дивно, що вона здолала навіть лицаря Ростома. То чому б не виснажитися й коневі. Та дядечко Естате й думки не мав продати свого коника, хоч йому вже перевалило за двадцять, а купувальників було, хоч греблю гати. І хто ж були вони, оті купувальники Естатевого вороного? А таке — перекупщики курей-яєць, то сякого-такого дріб'язку, які нюхом чують дешевеньке, щоб швидше розбагатіти.

Але Естате відмовився.

— Доки я живий, не розлучуся з ним. Хіба не славно послужив він мені? Значить, як він постарів, то я вже мушу оддати його

в руки купцям, щоб вони здерли з нього шкуру? Я теж старий, то це й мене посадити в козубеньку та покотить з гори! Ні, не продам, хай уже помре в моїх руках. Такою відповіддю Естате пригощав усіх купців. Був він предоброю людиною. У селі навіть худобина не може згадати, щоб її колись скривдив Естате, а люди тим паче.

Веселий, показний на вид, він завше сміявся. А в родинних чварах та колотнечах був постійним утихомирювачем.

— Ну-бо, помирітесь,— казав Естате. — Чого його сваритися? Ви ж усі добрі люди. Хіба отак довіку будемо жити та й жити? Колись же ми помремо. Наше життя — днина. Кров кров'ю зроду-віку не змивалася і не змиється; кров тільки водою змивається. Ану ж мо, ходіть, поцілуймося. Спочатку мене, потім удвох поцілуйтеся. Коли у вас є зачепенька, щоб полаятися, то чи не краще його потихеньку помиритися? Ніхто ще бійкою не полагоджував справи, а ви хіба зможете? А як помирітесь, то вже до мене й обідать ходімо.

Отак і приборкував ворогуючих, а обіцянку свою завжди виконував. Він був у селі перукар, то жив заможного: мав хату, виноград, поле і млин. Щедрого, тихого, мужнього та ще й старого, його любили в селі й звали дядечко Естате. Навіть старіші від нього так зверталися. А любив Естате й жартувати. Іде було з міста, то знайомі й питають:

— Звідки це, дядечку Естате? Добрий день...

— З Єрусалима,— відповідає.

І в місто іде, то теж питають:

— Куди мандруєте, куди?

— В Єрусалим,— каже і так уже сміється. — От вже звичка така: «Куди, куди?» Звісно куди, бабі дорога од печі до порога...

Додому Естате повернувся, як завжди, напідпитку. Підїжджаючи до свого низенького будиночка, він так розігнав свого вороного, що голова коня опинилася аж на ганку.

— Гей, пічкурі, де ви там? Гості приїхали!

В хаті заметушилися.

— Дід!

— Дідусь приїхав! — заверещали Коля й Соня. Дівчинці було шість років, а хлопчикові вісім.

— Та аби хоч хто-небудь присвітив, чи послули всі, — ремствував Естате.

В цю мить двері одчинилися, і на балкон з невеличкою лампою в руці вийшла огрядна молодиця.

— О, добрий вечір, Епеміє! Як ся маєш, золотко? Я оце тільки змерз трохи, а так живий-здоровий.

— Нащо ж ти, серце, пустився в дорогу проти ночі? Та й звірина ж, та й хай йому абищо, — задзвонила Епемія.

— Що ж робити, забарився в місті! А звіра чого боятися? Чи мало на світі салганистих, що тільки й здадуться на те, аби вовки їх пожерли.

— Дідусю, привіз мишоловку? — сіпнув діда Коля. — А чоботята?

— І ситцю, і чустя?..¹ — закидали діти питаннями Естате, перегинаючись з балкона.

— Всього, всього понавозив, — обізвався Естате, знімаючи з коня хурджин². Кінь раптом заржав, із ніздрів коняки вирвалася така хмара пари, що вогонь у лампі ледве не потух.

¹ Чустя — легке взуття без каблуків.

² Хурджин — мішок, схожий на бесаги.

— Чого тебе мордує! — гримнула Епемія.

— То він ячменю просить, — удався до неї чоловік. — Тільки хай уже спочине трохи, бо таки добре заморився, а тоді вже й нагодуємо. Попобатожив я його, сіромаху. — Естате скинув бурку, накрив нею коня, а сам, залишившись у башлику, схопив бесаги і пішов слідком за дружиною в хату. В хаті присів до вогню.

— Сандро як там, хай йому легенько згадається? — запитала Епемія, поки старий умощувався коло печі.

— Та дякувати! Заробітку побільшало, тридцять карбованців щомісяця має, — сказав Естате хвальковито, що отакого сина, мовляв, маю. Епемія дякувала богу, а невістка Сонію недалечко од свекра роззувалася. А діти повилася навколо діда та тільки одно: мишоловку, чусту, ситцю... Було видно, що найдужче їх тягла за язик мишоловка. Естате поцілував їх обох і сказав, що скоро вони таки дістануть з мішка все: «Ось руки погрію, бо їй-бо задуб. А цими руками хіба щось можна виволокти з тієї торби? Бачте, як заклакли, — показував свої аж сині пальці. Одначе одну руку упхав до кишені і витягнув цукерок: «Ось поки що».

— А ходіть сюди, шибеники, в'язнете до діда, — нагримала Сопію, й діти причаїлися з цукерками на тахті.

— Так, так, не скакайте, бо мишоловку назад одвезу. Краше б ви мене чаєм напоїли.

Сопію приготувала чай і поквапом понесла до свекра самовар і тацю, на якій лежали чай і цукор.

— Ох, не доведи господи до такого п'янства. Вже й постарів, а такого в житті не бачив: гіркі п'яниці, що не день, то свято в них. Щоднини тобі повен підвал, старе й мале, багате й бідне, всі джуклять. Подивишся, так наче хоронять себе, наче завтра вже й світу білого не побачать.

— Ет, місто містом, Естате-джан. Не буде кінця-краю тим гулянкам, — сказала Епемія. — Хай їм очі повила-

зять. Щоб вони позаливалися тими горілками-винами! Скажи краще, Сандро не приїде?

— Як то ні, перед Новим роком. А тобі кланялись Заліко і Сідонія.

— Дякую, дякую,— мовила Епемія. — Бачився з ними?

— Учора й обідали разом. Розбагатіли вони. Знаєш, він туманів¹ сто матиме, а тут і ста копійок не мав; та що й казати, тільки й було в нього, що кошик, осел та копичка соломи.

— Хай бог помагає. Тямуща людина завше розбагатіє,— сказала Епемія гордо. В цей час заіржав кінь.

— От тобі й на, засидівся та й про коня забув. Ячменю хоче сірома. Треба в стайню одвести, а то окляк,— попростував Естате до дверей і ще з порога вибачився перед конем: — Любий мій, вороненький! Зараз буде тобі й ячмінь, даруй вже, що чекав так довго. Трошечки потерпи.

Кінь, лиш забачив господаря, аж басом заіржав. Роздимав ніздрі й пестився до Естате. Старий попорав коня й пішов до хати.

— Діду, чоботи! Діду, мишоловку,— навряпилися одразу діти.

— З цими дітьми наживеш гріха, коли не вволиш їм,— засміявся Естате й дістав хурджин. Розв'язав і почав викладати. Діти заглядали то в очі, то в руки. Епемія ж руки в боки і стежила, закопилівши губу, а Сопію склала руки на грудях і теж запишалася. Стояли трошки оддалік. Великий рябий кіт, піднявши хвоста, блудив сюди-туди. Він грівся коло вогню і обпалив боки й спину. Чухався об дітей і хвостом лоскотав їм брови й оченята. Наче також чогось чекав. Цього kota звали Нявкотуном, бо він без

¹ Туман дорівнює десяти карбованцям.

угаву нявкав. За своє життя Нявкотун не зловив жодної миші, бо ж відомо, кіт, нявкаючи, миші не зловить.

— Ану принесіть що-небудь, бо хтозна, що куди класти! — мовив Естате.

Епемія бігцем принесла дві таці, залізну й дерев'яну.

— Це рибка! Ой же й риба, аби ви знали! Ви тільки гляньте, — сказав Естате й поклав рибу на дерев'яну тацю.

— Риба, мамо, риба! Яка гарна, аж міниться, — верещали діти і гладили ту рибу пальчиками та вицілювали. Куди вже там зважати на мамине «цитьте!»

— Яловичина! Це отой різник Гігола одбатував мені. Старий побратим мій, то хіба ж одчебертує абиякого... А це рис. Ще чай і цукор. Що ж там іще є в торбі? — посміхався Естате. — Ага, це ж зелень! А ось, ось що, гляньте — сухий узвар. Щодня ж не будеш їздити до міста. А це ось гвоздика й кориця. До них ще курку — і хоч князя клич. Завтра ж, Епеміє, гості прийдуть, не забула?

— Та неабияка труднація!

Естате зареготав і запитав:

— Але ж і герой я, еге ж?

— Та куди! Кращого й немає, — схилилась Епемія лагідно над чоловіком.

— А тепер друга торба, — сказав Естате. — Побачимо, що ж там. О, та ви тільки гляньте, що тут, ходіть, не ховайтесь. О, так це ж Соні на сукенку й черевички. — І Естате виволік подарунки.

— Мамо, мамо! — закричала Соня і, узявши дідові дарунки, притиснула їх до грудей: нікому не давала й глянути.

— А це Колі чоботята, закордонні, — засміявся Естате. — Бач, аж горять!

Коля простягнув рученята і вхопив чобітки.

— А це на сукню Сопію, це їй чоловіченько передав, — подав Естате невістці синій пакунок, але Епемія перехопила.

— Вовняне, бачиш! О, видно, запанів мій син. То й ситцевого було не купить, а це глянь — вовняне. Носи здорова, дочко,— подала свекруха тканину Сопію.

— А це тобі, Епеміє, моя зіронько, моя квітонько,— жартував Естате й додав: — Якраз для тебе, бабусі. А більше нічого не купив — купило притупило. Ет, старенькі ми вже, я в старій світі, ти собі теж у якійсь сірячині, та вже в дірку не випадемо. Аби діти пожили...

— Та що й казати. Я й за це тобі вдячна,— мовила Епемія.

А Естате вийняв нарешті мишоловку, яку кортіло вже побачити й старим і малим.

— Побачимо, скільки мишей зловиться,— сказав Естате.

— Та дай господи,— зраділа Епемія. — Так уже допекли бісові миші, що не знаю. Нічогісінько ні в мисник, ні в бодню не можна покласти.

— Бабусю, глянь, яка мишоловка, глянь! — закричали й діти і кинулися обдивлятися.

— А оцей зловить хоч одну мишу, грім би його вбив! — стусонула Епемія Нявкотуна, що вивернувся коло вогню. — Все дивлюся, а може, хоч одну зловить—еге, дочекаєшся. Тільки й знає, що вивалить ті баньки та й ходить за тобою, щоб їсти дав. І, щоб тебе й на тім світі не нагодували.

— А ви зробіть, щоб мишоловка на вас робила,— сказав Естате. — Нявкотун дуже розумно чинить, гріха ж боїться.

— Чому б і не так,— ще раз дала тумака котові Епемія. — Аби ж він тямив зловить ту мишу, то гріха не боявся б. Ану геть звідси, бісове насіння!

— Усі надії тепер покладалися на мишоловку, отож заходилися бігати коло неї. Епемія засмажила на вогні горіхове зернятко, настромила на дріт і поставила мишолов-

ку до шафи, де зберігалася їжа. А дітям показали, як миша лізтиме й гризтиме горіх, як петля скована, й зачинить розбійника всередині.

Підвечерявши, полягали спати. Різдвяні подарунки діти поклали під подушку. На долівці коло печі дрімав Нявкотун та виднівся казанок з кописткою та закіптюженою, наче воронячий хвіст, накришкою. В казанку варилася квасоля.

III

У мишачому царстві учинився гам-тарарам. Із шафи линув якийсь незвичайний запах, що аж серце діймав. Цілий кіш мишей посунув, щоб дізнатися, що там таке. Перед вів Джигун, відомий своєю спритністю, хоробрістю й рішучістю. За ним ішов Пустун, потім Непосида, далі Безхвостий, Забіяка, та хіба всіх перелічиш. Було їх, було! І то все вибране лицарство.

Спочатку, як пролізли до шафи, аж перепудилися: побачили мишоловку.

— Хлопці, тут щось не те! — крикнув Джигун. — Дотепер я тут такого не бачив: ні тобі миска, ні банка, ні тарілка, ні барило, ні цукерниця, та й не пляшка... Щось дивне і принесене їй-бо навмисне. І запах лине саме звідтіля. Ба, я навіть бачу горіхове зерня. Он гляньте-гляньте, його таки можна поцупити, хай я вмру.

Миші почали дивитися: то одним оком зирнуть, то другим.

— І справді чудернацька машина. Але чи не на нашу голову її отут поставлено? Моє серце не йме віри. Кажуть же, в обережності голова не болить.

— То правда! — шептали миші. — Треба зблизька обшукати, але хто те зробить?

До стор. 69

— Ет, хоч пан, хоч пропав! Чого це боятися, рід мишачий соромити, — гарячкував Джигун.

— Як знаєш, тобі видніше, — говорили миші. — Тільки спочатку не торкайся, оддалік придивися. Сказано ж, краще довше бродити, але щасливо додому ходити.

Почвалав Джигун. Запах горіха одурманював його й аж тягнув до себе, але Джигун позадкував і став збоку коло мишоловки. Обкружляв, обкружляв і не побачив нічого страшного. Мишоловку прийняв за звичайну посудину, де осталось одно зерня: нехлюя-господиня забула, мабуть. Та й каже своїм товаришам:

— Що ви скажете, хлопці? Я ніякого біса там не бачу. Може, хтось наважиться улізти туди.

— А давайте одчепимося од цієї машини, — радив інший. — Хай вже не буде в нас горіха.

— Гей ви, боягузи! Оце така ваша хоробрість, ще похваляєтеся: я такий подвиг зробив, а я такий та такий. Сором такому лицарству! А я піду, і подивитесь, який хлопець Джигун, — сказав і подався до мишоловки.

А всі причаїлися і здалеку поглядали, куди почимчикував Джигун. А той чкурів хіба ж так, тільки перед входом і зупинився. Зиркнув сюди-туди — тихо.

— Гей, ви, страхополохи, — промимрив собі під носа і просунув голову в мишоловку. Анічирк: ніхто не гепнув по голові і в боки ніхто не штрикає. Немає нічогісінько страшного. Хай друзі здалеку дивляться та оближуються, а він собі добре посмакує. Підсунувся до горіха, ледь-ледь гризнув одним зубом, аж посолодшало в роті. Та й заспокоївся, гадав, що вже ніякого нещастя нема й близько. Набрався духу й поцупив горіх. Але тут де й узялося те нещастя. Мишоловка сковзнула, й почувся дзенькіт. Ошелешені миші тільки п'ятами накивали. Їм здавалося, що мишоловка поженеться й за ними. Відчув свою помилку й Джигун. Повернувся і помчав до дверей, але даремно: две-

рі були міцно зачинені. Похололо всередині. Глигнув на друзів: нікого не було видно. «Гей, ви, зрадники,— сказав. — Втекли, поховалися, не прийдуть, не допоможуть».

Плигнув під стелю, мотнувся до стін, ткнув носом у дріт, пищав, терся лапками, гриз зубами, та все було даремно. Тоді сів спочити, бо піт котився, як горох. Зернятко висіло на дроті ціле й незаймане, та хто його тепер їв би. Серце не витерпіло, і закричав своєму товариству: «Де ви? Поховалися, соромітники, не зарадите моему лиху. Хай хоч найсміливіший підійде, хоч заповіт мій вислухає. Ачей бачите, що я в руках ворога, мушу попрощатися з вами».

Миші чули кожне Джигунове слово і зчинили бучу: «Справді,— гомоніли вони,— як то можна ховатися, чом не допоможемо Джигунові! Згляньмося на нього, бо де тоді наша відвага».

Так і вчинили. Попереду шамтів Непосида і голосив: «І рук на себе не накладав, а вже вмер. Казали ж, стережися, так ні ж, затявся «піду!» Занапастив і нас, і себе». І Непосида кинувся рвати дріт.

— Не побивайся, яось та виберусь. Хай я здохну, як не вирвуся з людських рук! Не плач! А якщо вже така моя доля і поляжу я на радість ворогам, ось тобі моя таємниця: у ямці під отим горіхом, що росте в дворі, закопано в мене трохи горішків, забери їх... — сказав Джигун.

— Чи до того мені, ой горе,— обізвався Непосида. Але Джигунові слова були йому таки приємні і добре запам'яталися.

На той час прийшло вже й усе мишаче військо і обліпило двері мишоловки. Всі поодинці оплакували нещасного брата, що попався в клітку. Забіяка голосив тоненьким голоском жалібно-жалібно, а решта вторила. І занепали миші духом, та виступив Джигун і підбадьорив:

— Не плачте, братове! Як на те, то хай зі мною піде

й усе ваше горе. Але ще є у мене надія вирватися з цієї проклятої в'язниці.

— Коли б то! Але як? — устряв Забіяка.

— Та коли б мені приладнатися оцим зубом та перегризти дерево, але ніяк не вдається...

У велику тугу впала вся мишва. Деякі молилися й просили бога, щоб зглянувся на Джигунову долю. Інші знадвору гризли дротяну петлю, та даремно пріли. Вже й розвиднілося, треба було вже йти по домівках, але як то залишити Джигуна самого-самісінького, без нагляду, без впокійливого слова?

Нараз примайорів до Джигуна Ялитатий і почав бідного в'язня допикати:

— Так тобі й треба! Думав, минеться тобі той горішок, що ти одняв його в мене. Не вдавився ти ним, то слава богу, що хоч тепер відомстив за мене.

— А, так ти думаєш, що я вже наклав головою? Стривай же, ось вирвуся, то матимеш на горіхи. Розвіє вітер, рознесе твою шкурку по чистому полю. Тішишся, що я попався. Чекай же, побачиш тоді, — розлютився Джигун.

Непосида не витерпів, гупнув Ялитатого по голові і додав: «Чи заслужив того Джигун, що навіть ти говориш йому так? Чи час тепер для дорікань? Ану геть звідси, скупердяго!» Втрутилися й інші миші і вирядили Ялитатого. Тоді почали радитися, як звільнити Джигуна. Нарешті закричав Безхвостий: «Товариство, я придумав! Краще й не треба! Якщо ви погодитесь, будемо так і робити, коли ж ні — наб'єте мене камінням».

— Кажі! Коли щось доладне — так і зробимо, чому б і ні.

— Я знаєте, що думаю, — продовжував Безхвостий. — Цю гаспидову машину, що її в наші володіння поставила клята рука людини, треба звідси украсти. Впряжімося й тягнімо її додому, а там розтрощимо вщент, щоб ні одного

шматка не можна було б знайти в наших краях. Адже ще не один невіглас стане жертвою цієї машини.

— Правда, правда! Молодець, Безхвостий,— гули миші в один голос. — Чудова думка, чудова!

Ця думка підбадьорила й Джигуна, і він почав ще швидше снувати по мишоловці та дертися на стіни.

— Нумо, до роботи! Нема чого баритися, бо підв'яжуть нам хвоста,— гукали миші й оточували мишоловку. Пустун вхопився зубами, а йому за хвіст вчепився Забіяка, йому ж за хвіст Непосида, далі Безхвостий, а там уже й усе військо розтягнулося, наче плугатарі по полю.

— Гей, агей,— вигукнув Джигун. — А взялись, хлопці, а взялись! Ідемо, додому ідемо!

Миші й правда зрушили мишоловку і аж ожили.

— Не бійся, побратиме вірний. Хай я здохну, коли полишу тебе в руках ворога,— гукав Забіяка Джигуніві.

— Спочиньте, спочиньте, тоді краще й тягтимете,— прибалачував Забіяка до мишей, а ті гомоніли між собою:

— Ач як добре придумав Безхвостий, краще й не придумаєш.

А Безхвостий хизувався, поводячи вусами: «А ви думали, що в мене в голові полова? Е, голубчики, я теж своїм розумом живу. Було такі витівки виробляв, що ой... Де мене тільки не носило. Хіба ж не мишоловка одгризла мого хвоста? Та ще й не така була, одначе я вирвався. Тепер як забачу отаку чудасію, так мене наче хто кине вбік. А чого ж це мусить чоловік сам себе доконати. Е, я й у діжку з горіхами не полізу, а який то розум був у Джигуна, як він попхався за тим одним горіхом.

— Коли не було розуму, то була мужність,— обізвався з мишоловки Джигун. — Адже серце хороброго зовсім інше. Та що з вами балакать! Які з вас герої? Як мене причинило, то ви так дременули, що не бачили, яку я війну почав, скільки тої проволоки погриз... Е!..

Вже розвиднілося, як миші дотягли до своїх нір мишоловку. Якої тільки сили, якого хисту треба було для того мати. Тягли вони її і вниз, і вгору, та даремно. Не петрали, що мишоловка не пролізе в нору, одначе ж тягли.

IV

Батьюшка закінчив одправу раніше, ніж звичайно. Епемія вдома куховарила, чекала гостей, і на одправі Естате був з невісткою. У цей день, як звичайно, до дядечка Естате приходили гості.

Епемія наготувала всього, поналивала в глеки вино, а гості вже й на поріг. Спереду стукав червоним самшитовим дрюком і весело перемовлявся повновидий, білобородий батьюшка Максим, поруч з ним ішли дяк, вчитель Спиридон та «атставной» капітан Михайло, герой часів російсько-турецької війни. Він жив у селі на батьківському обійсті і розвеселяв селян спогадами про свою минулу звятгу. Трохи подалік ішла ще купка селян.

Епемія уздріла гостей і почала готуватися: накрила довгим синім ліжником тахту, поклала на стіл хліб, поставила всякої страви, вилаштувала низку пляшок і принесла тарелю, на якій, задравши вгору ноги, парувала курка.

Гості стовпилися в сінях і почали гупотіти, оббиваючи із взуття сніг та болото.

— Заходьте, панове, прошу. Та не роззувайтесь, підлога не зіпсується,— запрошувала щиросердо Епемія.

— Вітаю вас із святом і всю вашу родину,— кланялися один за одним гості.

— Дякую, вас теж,— відповідала господиня і також уклонялася.

— То готова ти, Епеміє? — запитав Естате дружину.— Бо ми голодні. Ось батьюшка Максим весь час нам говорить, що хліб та вино тішать людське серце.

— Та хвала всевишньому, все готове, — одказала Епемія.

Естате запросив гостей до столу і попервах почав з горілки. І тамадою обрали дядечка Естате, бо ж одне, що всі того хотіли, а удруге, що господар дому. Естате спочатку відмовлявся, а тоді погодився. І пішов банкет. Дядечко Естате за першою ж чаркою почав «Мравалжамієрі»¹. А що ж робили миші? А тягли щодуху мишоловку та ремствували на людей, — мовляв, ми плачемо, а вони співають. А як учули оті пахощі, що линули зі столу, наче почамріли, таку колотнечу зняли. А шафа стояла коло таhti, навпроти дядечка Естате. Товариство за столом хоч і добре вже підпило, але дядечко Естате закричав:

— Епеміє! А подивись-но, що там робиться в шафі!

— О, я й не туди! — мовила та і приклала до губи два пальці: а цитьте, мовляв, і додала: — Зовсім баки забила мені оця біганина. Але ж, здається, спіймалася миша.

— Та де там одна. Там таке ринговище підняли, наче їх там сотня, — сказав Естате.

— Та й я той гамір вже давно чую, але сиджу собі, — устряв і вчитель, а за ним і всі.

Епемія сквапно одчинила шафу й до мишоловки: мишу всередині помітила, а інших не побачила, бо в шафі було темно. Вихопила мишоловку і — о диво! — коло мишоловки гойдалася ціла низка мишви: Пустун, Забіяка, Непосида, Сліпінджа, Безхвостий і вся їхня громада. Гості як узріли таку картину, аж роти поодкривали. Миші ж, забачивши таке діло, шкрябонули хто куди. Пустун вибив у попа з рук чарку, і той тільки крикнув навздогін: «Ах ти ж бісова личина!» Безхвостий плигнув через голову вчителя, а Непосида опинився на капітанових грудях, і вояка, як то бувало, кинувся до шаблюки, щоб стати з во-

¹ Застольна пісня.

рогом до герцю. Забіяка ж сіромашний упав у миску з юшкою і геть ошпарив ноги. Сліпінджа впав mezi очі Нявкотунові, якому гзірі¹ Солія саме підсував обсмоктані кістки, але Нявкотун і вухом не повів, наче коло нього мишою й не пахло.

В кімнаті зчинилася метушня. Звідусіль тільки й чулося: «А щоб на вас нагла вдарила!», «А бий вас сила божал!», «От проклятущі!», «Та що це таке?» Настрій у гостей зіпсувався.

Миші чкурнули хто куди, покинули Джигуна саміського на поталу. Все окошилось на ньому.

Усі в хаті стали на тій думці, що Джигуна треба заколотити, убити найзавзятішого мишачого героя, а той ні живий ні мертвий; уже й не ворухився, лиш жалісно поглядав угору, чекав смерті.

— Ах, розбійник! — навряпився на нього капітан Михайло. Але встав добросердий дядечко Естате:

— Ні, панове, я, як тамада, звільняю мишу. Ачей сьогодні свято, та й миша ця, далебі, неабияка, коли за неї така одностайна порука була.

Що ж діяти? Волею-неволею погодилися з Естате, і Епемія випустила Джигуна у сніг, може, хай там дуба вріже. Але Джигун так дряпонував, що тільки закуріло, і шмигонував під комору. Ото вже брехні попоточив своїм друзям!

Гості дивувалися, що й миші такі жалісливі та одностайні. Банкет відновився, Естате продовжував тости, а миші розшукували одне одного.

Коли Естате й гості закінчували веселитися, миші тільки-но розпочали. Сходилися, а тоді вдарили в бубон, заграли на сопілку, танцювали лезгинку та виспівували. Джигуна підкидали вгору, а той, виспівуючи, гордо зирив згори і святкував перемогу.

¹ Гзірі — сільський чиновник.

I

остарів осел. Не мав господар з нього зиску. Позападали в осла очі, облізли вуха, геть-чисто облупилася спина, самі кістки випиналися з-під сухої гирявої шкіри. Скільки його, небораку, поперіщили лозинякою та батогом ще й поганяли: «Гей, шкапино, швидше, щоб ти здох». Та що й казати, пологнув спину сірома. А тепер схопило за поперек і крутить-крутить.

То стояв осел у дворі й думав про свою долю. Чув, що не має вже снаги, відчував, що вже не доглядатиме його хазяїн, як то було перше, бо не буде вже хазяїнові знадобити з нього. І ноги, й поперек уже хоч викинь.

А господар і собі гадає: «Ну що його діяти з цим ослом, що за нього візьмеш, та хто його й купить! Воно й правда, що працював він на мене, та що ж, доведеться завести в поле, може, хоч звірині знадо-

битися. Де ж його набратися того сіна та соломи, щоб прогдувати його та продержати. Можна б убити його, та нащо псувати порох. Заведу та й уже».

Так і зробив. Обмотав шию лозинкою та й повів у поле. І осел, і хазяїн ледве човпли, бо осел був ледве теплий.

— Куди ти мене тягнеш, господарю, аби ж ти мою спину чимось укрити, як таки його на голій спині тягарі носити,— сказав осел, коли вийшли за село в чисте поле.

— Пастри ведуть тебе, вороненький мій, пастри,— одказав хазяїн.

— Ой лишенько! — зойкнув осел. — Як же я з-під такого снігу дістану траву, хай тебе бог милує. Мабуть, ти щось інше маєш на думці. Хіба я тобі обрид? Невже оце таке лихо на мене за те, що я підупав і не годен робити? Так хіба не на тебе я робив двадцять років, чоловіче добрий, га? Що тобі сталося б, якби я тиждень-другий ще побув у тебе? Я ж бо ледве дихаю, чого доброго, ось отут беркицьну та й натягну копита.

— Правда твоя,— відповів хазяїн.— Винен я перед тобою, але що маю робити, треба купити другого осла, а як же я вас двох продержу? Випущу я тебе на волю. Одпочинеш трохи од роботи. Земля-мати не така вже скупа, щоб обділила тебе бур'яниною. Сюди-туди повештайся, дивись, і прогдуєшся. Гай-гай, думаєш, мені не болить? Як згадаю, скільки ти діла переробив... Думав, думав, але ж не вбить мені тебе?..

— Не заслужив я цього. Та нащо я тобі кажу? Хвала всевишньому, що нас, ослів, створив отакими і судив нам отаку долю. Краще було б, якби ти захопив рушницю та й убив мене. Одначе ніщо не врятує мене од вовчої пельки, роздеруть мене, розшматують. Од кулі зразу був би мені край, а там вже однаково, кому дістанеться мій труп: крукам чи галичі.

Звечоріло. Хазяїн одійшов далеко за село, аж насеред поля. Зняв із шні прутика й одпустив осла:

— Бувай здоровий, мій терплячий, мій сумирний ослику. Дай боже, щоб тобі добре жилося, щоб не знав ти ні голоду, ні холоду, — попрощався хазяїн і повернувся, щоб іти додому.

— Отже, покидаєш мене, господарю мій! Хай щастить і тобі. Хай господь-бог пошле тобі удвічі сильнішого осла, щоб він носив тягарі удвічі важчі, а їв у чотири рази менше, ніж я, може, хоч з ним не скоїться того, що зі мною, — з сумом промовив осел і одвернувся, аби не бачити свого хазяїна, а з очей струмком полилися сльози, коліна підломилися, і він упав на сніг.

Пішов хазяїн. Холодний вітер згрібав верхній сніжок і віхолою крутився вгорі. Залишився осел сам-саміський. Його господарями тепер було чисте небо і безмежне снігове поле. Де-не-де посеред поля височіли кучугури снігу. А хазяїн ще говорив, що в полі буде й бур'янець, і травиця — еге ж, нема й на сміх. Як не роздивлявся осел, все дарма. Лиш де-не-де чорніли цяточками колючки.

Смерклося. Вітер сердито вив і переносив хмари снігу з одного місця на друге. Осел очікував своєї смерті, бо вже йому було нічого ждати, та просив бога прийняти його душу.

Десь далеко завив вовк. А невдовзі вовче виття чулося все ближче й ближче, спочатку звідсіля, далі звідти, а ось вже й зокола.

— Ходіть хутчіше, — говорив осел, — одначе я ваша пожива, одначе... — Перед очима в нього промайнуло все його життя, і він тяжко застогнав: — Нащо я жив, для чого мучився? Підірвався, а тепер маю сконати в муках. Та нащо гнівити бога, аби вже скоріше прийшли вовки та з'їли мене, — тільки й спромігся зронити і опустив свою голову на сніг.

А ті сіроманці, мабуть, і сном і духом не чули, що десь у полі стоканяється безпритульний осел, а то вони довго не коверзували б. Голодніючі трюхикали вони по полю і купою падали навіть на камінець, думали, що м'ясо. Чи ж то зволікали б вони з ослом до сніданку.

Раптом осел почув, як рипить сніг під чіимись сильними ногами. «Це вже моя смерть,— подумав, закрив очі і похилив голову, аж у сніг зарився. Хай не бачитиму, як гризтимуть моє тіло».

— Добривечір тобі, брате, хто ти? — почув осел чийсь голос. Осел хотів було не обзиватися, але ж голос не був схожий до вовчого — підняв голову й побачив перед собою оленя. Той стояв, гордо звівши свою ряснорогу голову з іскристосяйними очима. Олень мав такі роги, що здавалося, старезний дуб стояв у нього на голові. Обіч стояли ще один олень і оленця.

— Осел я, любі мої,— відповів, коли побачив, що коло нього добра душа.

— Що ж ти тут робиш, сердешний? — запитав олень. — В таку холоднечу свійські тварини надвір і не потикаються. Ми в лісі змалечку, та й то зима для нас неабияке лихо.

— Хазяїн вигнав мене з дому, бо доти був йому потрібний, поки силу мав та робив, а як постарів та виснажився...

— Я й не дивуюсь. Наше щастя, що ми не в руках людей, не заглядаємо їм в очі, а самі собі господарі. Ти не звик до цього, то й не зможеш, як ми... Отакі-то люди. Нас хоч і звіром звать, але знаємо тих людей. Я впевнений, що навіть оті, що згукуються на лови, — говорив олень, вслухаючись, як виють вовки, — і вони не такі безжалісні, як люди. Чи ми перепили в тих людей, чи переїли, чи що ми їм заподіяли, що вони не дають нам угору глянути, вистежують нас, аби з світу згубити. Оце й зараз

ми тікаємо од мисливців. Вставай, ходімо з нами, брате, житимеш у нас, ми тобі поможемо,— сказав олень.

— Коли ж я ледве ноги тягну.

— Отакої! Що, ти нам не віриш? Хіба ж ти не знаєш, що ми родичі, хоч і далекі, та все ж родичі. А хоч би й не це, так наш рід з вашим споконвіку в злагоді живе. Ми для тебе ладні все зробити. А щоб був ти оце людиною, оклякнув би отут на морозі, і не глянули б на тебе, й не підступилися б, хоч би й могли допомогти. А ти нам брат, то вставай, ходімо, додому ходімо, до нас. Бо тут тобі смерть.

— Та я вам вірю, як самому собі, але й справді я ледве володаю ногами, ще й поперек крутить.

— Не бійся, брате. Та ж я маю роги, то й донесу тебе. Вставай швиденько, ну ж бо, а то прибіжать вовки.

Осел наледве устав. А олень витягнув свою дужу шию і поклав осла на роги.

— А тепер скоріше за мною,— гукнув він своїм друзям і рвонувся вперед. Наче вітер билину, так помчав олень осла.

— Е, та ти легший, ніж мої роги,— крикнув олень.

— Та з мене ж тільки й осталося, що шкіра та кості. З доброго дива не буде ж тіла,— відповів осел і ліг ще зручніше.

До високих гір, до темного лісу несли олені осла. І так вони неслися, що куди було людині їх забачити.

II

Не минуло й півгодини, як осел, спокійнісінько лежачи на рогах, опинився у непролазних нетрях. Вільно зітхнув і відчув, що в його життя прийшло щось гарне, а серце співало йому: «Тут не вмреш нізащо».

Починалися гори. Спочатку олені йшли по схилу, а далі подерлися на крутогорю. В цьому лісі дерева були такі високі, що погляд ледь сягав їхніх верхівок. Осел страшенно зголоднів і йому заманулося похрумати соковитих гілочок.

— Спочиньмо трошки, братове, я так хочу їсти, що аж-аж-аж, — попросив осел. — Може, хоч трохи знайдемо їжі.

— То й добре, — відповів олень. — Тут уже нам не страшно, а їжі вдосталь.

І справді, у лісі було тихо, ніщо ані шиширхне. Ліс причаївся, наче прислухався до високого неба, до землі-неньки. Олень опустил осла.

— Та й дужий же ти, брате, — сказав осел. — Ти мене, либонь, як муху, ніс. Хай тобі бог дає здоров'я, бо я не знаю, коли тобі оддячу. А було ж, що й я був нівроку. Ой, ой, поперек, ой, поперек, — заволав осел і по вуха провалився в сніг.

— Гай-гай, чи я тебе на те несучу, що жду твоєї оддяки. Ні, брате, серце моє велить допомогти тобі, а то ж як! Тільки б ти оклигав.

Олені почали шукати їжі й розбрелися сюди-туди. Вони назбивали рогами букового та грабового галуззя, і осел почав так хрумтати, аж луна оддавалася в лісі. Потім одбили копитами з-під снігу ще й ожину і запропонували ослові. А олениця принесла моху й поклала перед ним:

— Їж, брате, їж, ми взимку тільки ним і живемо, а бачиш, які гладкі.

— То покуштую й я, мабуть, добреньке, — сказав осел і почав наминати мох. Олені теж витягали шиї, здирали мох з височених дерев і їли, мов зелену траву.

Всі вже наїлися, як зійшла ранкова зірниця, і олені сказали, що пора в дорогу. Тепер нести осла хотів другий олень, але гіллясторогий сказав: «Твої роги, як рогаці, ос-

лові буде боляче лежати. Та осел сказав, що йтиме сам, тільки ззаду.

Пішли. Олені різали сніг грудьми, а осел трюхикав за ними. Та небавом він стомився, і ряснорогий знову взяв його нести. На ранок вони зайшли в непролазні хащі і прийшли до схилу високої гори. Тут навіть дятел не стукав, так тихо було. Велетенські дерева своїми верхівками торкали неба, їхні стовбури були покриті мохом, а навколо виляся ожина. Снігу тут було мало, бо було високо, і він швидко танув. Згори донизу по всьому схилу гори слалися килимом очерети.

— Чорноокій, гей, Чорноокій! — почали гукати олені.

— Хто там? — почувся голос, і з заростів ожини, що повилася навколо поваленої чинари, з'явився величезний чорний олень. Здавалося, його роги тримали небо.

— Та це ми, — підійшли олені до Чорноокого. — А в нас для тебе радість. Тобі вже, либонь, докучило все самотою та самотою, то ми тобі товариша знайшли. Бо ж ми кидатимемо тебе надовго, то оце тобі й буде розрада. Цей бідний осел — сирота, хазяїн вигнав його.

Чорноокій дуже зрадів і похвалив оленів: «Добре зробили, що зглянулися над сіромахою. Тепер ми вдвох житимемо».

Чорноокій був уже немолодий, огрядний олень. Вибрикувати, як колись, він уже не міг, і олені виділили йому в лісі оцей чудовий куточок. А самі паслися в інших місцях, це ж місце залишили для старих оленів. Тут було що їсти й пити. Була навіть сіль, яку так люблять полизати олені.

Олені попрощалися й один за одним пішли.

— Ось так, мій товаришу. Оце місце наше, їж-пий скільки хочеш, ніхто тобі не заборонить, — сказав олень, коли всі покинули їх. — Тут є все, чого твоя душа бажає: і очеретняк, і мох, і ожина.

— Широ дякую, брате мій. Але мене турбує те, що я тебе об'їдатиму. Мені вже недовго осталося, а тобі ж іще жити та й жити. Нащо ж я в тебе їжу одніматиму? Та хоч би й не це, то я одначе не звикну до стужі, я ж звик у хліві зимувати.

— Не бійся, друже, одному лиху зарадили, другому й поготів зарадимо. Скільки тобі років?

— Та оце двадцять сповнилося.

— Хе, двадцять, хіба то літа, мені ось вісімдесят, а як зачую ворога, то й п'ятирічний олень мене не випередить.

— Що й казати, ми — то не ви. Мене робота вбила, робота й робота, ні дня, ні ночі. Од роботи я й підупав. Хазяїн на мене накладав стільки дров, що виднілися тільки хвіст та вуха, та ще й дрюком заціляв по ногах, щоб ніс прудчіше. Мені вже ніщо не допоможе.

— Облиш і думати про це. Боїшся холоду, то йди сюди й лягай на моє місце. — Підійшов осел і ліг у сніг, де лежав олень. Було так тепло, наче в колиці.

— Ой, як тепло та гарно, — вигукнув осел. — А де ж ти ляжеш?

— Я ж тобі казав, що допоможемо. А я собі зроблю нову постіль, поруч з тобою. А коли відчуватимеш, що мерзнеш, то скажи, не соромся. Тоді ти перейдеш на моє місце, а я на твоє, і так твоя постіль буде завжди тепла.

Ослові од цих слів запекло на серці, і він заплакав: «Боже, оддяч добром моїм рятівникам, не дай попастися їм до людських рук», — бурмотів він тихенько.

— Ми тебе ще так вилікуємо, що ти знову станеш дужим. Ми ж маємо нашу захисницю. Ти, може, чув, її в наших лісах називають Матір'ю звірів. Вона мене дуже любить, раз на тиждень обов'язково провідує мене і приносить живущої трави. Тою травою поділюся й з тобою. Ось тоді й побачимо, який ти безсилий і як тебе вилікують оле-

ні. Побачиш, як де й візьметься у тебе снага, як ти погладшаєш.

Осел від радості мало не плигав, і потекли у нього слюзи.

III

Відтоді як переселився до Черноокого, осел ніколи не голодував, а в ліжку оленя йому було зовсім тепло, ото тільки в попереку крутило та нили боки.

Була неділя, сонячна та погожа. З узгір'їв спали сніги, залишалася тільки очеретнякова гущавина.

Осел і олень лежали обіч, дуже задоволені. Зашелестіло листя, й Черноокий нагострив вуха, а осел так і лежав, схиливши голову, щось думав. З-поза ожини нечутно, мов привид, вийшла маленька жінка, обкутана легкими, мов хмаринки, пасмами чорних кіс. У правій руці мала пучок трави. Черноокий щойно загледів свою господиню, одразу скочив на ноги й потягнувся. А осел лежав так само, понурившись, нічого не відчував і не бачив.

Обличчя жінки сяяло, мов ясна зоря. Радісно привітала вона оленя, а він низько опустив голову, і вона почала його пестити.

— Як ся маєш, моя радість? — запитала. — Я тобі трави принесла.

— Дякую, нівроку. Та ось маю один клопіт.

— А це тобі хто знайшов товариша?

— Отож і воно, моє горе. Це, матусю, нещасний осел, виштовхав його хазяїн з дому. Наші знайшли його в полі й забрали. Ми йому дали притулок, бо хазяїн його так затовк-занехаяв, що він зовсім виснажився. Сама знаєш, як воно в людських руках.

— Та знаю, — подала голос жінка. — Бідна тварина, певно, що й його мушу приголубити, втішити.

— Гей, брате, вставай, чи ти не спиш, була! — гукав Чорноокий свого приятеля.

Осел наледве опам'ятався і, звісивши вуха, зіп'явся на ноги. Жінки він анітрохи не вподобав, бо ж вона мала людське обличчя. Побачив людину, і аж зморозило його, бідного. Стояв похнюпившись.

— Чомусь ти на мене вовчкувато дивишся, — сказала звіряча мати зажуреному ослові. — Не бійся, я тебе не осідлаю і не накладу ноші.

— Неню рідна, тепер я хочу попрохати тебе, аби дозволила поділитися мені моєю травою з оцим нещасним. Хай мені попаде менше, аби він гараздував.

— Дуже добре, — сказала Мати звірів. — Хай буде так, а завтра я принесу більше. Він же тепер наш, то ми й маємо його доглянути.

Жінка потрусила траву обом, сама ж сіла й застогнала.

— Чого ти плачеш? — полишив жувати Чорноокий.

— Я й не хотіла тобі казати, але ж ти одначе дізнаєшся... Учора мисливці вбили нашого Вільного.

Чорноокий тяжко заривав.

— Що сталося? — удався й осел. — Хто той Вільний?

— Той, що тебе на рогах приніс, — одказав Чорноокий.

Осел захилитався на своїх побитих ногах і заголосив: «Ой брате, ти ж мене порятував, ти...»

Жінка попрощалася і пішла плачучи. Оплакували Вільного ще довго й осел та олень. Чорноокий проклинав глотаїв-людей і показував ослові сліди од стріл на своєму тілі та розповідав про своє життя. Лише увечері вони доїли траву. Осел тільки-но доїв, як наче на світ народився. Зажила шкіра, затяглися рани, не відчував ніякого болю. Як тільки він зрадів!

Мати звірів до самісінької весни носила цілющу траву ослові й Черноокому. Осел так погладшав, що в шкуру не втовплювався. Носився разом з оленями, майже забувши, що він осел. Дуже полюбилися Черноокий та осел. Нападуться було, полижуть солі і пестять один одного.

Прийшла весна, вкрила рястом землю, побільшало їжі. Щедра земля, як мати, не обминула нікого. Та осел пікся за тими ослами, що мучилися в людській неволі, і думав, як би їх порятувати та випустить на роздолля. Піти до них він не міг, бо боявся зловитися, писати не вмів, щоб хоч у листі розтлумачити ослам, які вони пришелепуваті. І отак страждав.

Прийшло й літо. Осел полиняв і став схожим на оленя. Тільки тим і відрізнявся, що там, де шкіра була понівечена цїпками й нагаями, виросла білувата шерсть. Але й це пасувало ослові. Ото тільки на нозі залишилося тавро «С», що означало: цей осел «Соломонів». Тавро заросло червоною шерстю, і ніяк було позбутися його, то й розгулював осел по горах та долинах з цим тавром. А що був гладкий, то бувало заманеться йому заревти, але Черноокий, коли бував неподалік, втихомирював:

— Та чого ти репетуєш? Подумай сам, чи розумна голова стане кликати свого ворога, йди, мовляв, вбий мене.

— А як олені восени трублять?

— Е, ми тоді наче чамріємо, у нас потьмарюється розум.

— Та й в мене розум, сам бачиш який. В шкуру не втовплююсь, серце співає, то що ж робити, як не ревіти, — казав гонористо осел, і обоє аж падали од сміху.

Але якось така забаганка замалим не підв'язала ослові хвоста. Стояв він увечері над урвищем і ніжився на вітрі. Захотілося горланити — то й заревів. А в ліс приїхали по

дрова селяни з ослами. Почули, що реве осел, і почали шукати, а між ними й Соломон, колишній його хазяїн. Добре, що хоч не побачили осла, а то не одстріяли б. Не потрапили на слід, то й одчепилися, подумали, що той осел, мабуть, з хазяїном.

V

Та не минуло-таки лихо осла. В навколишніх місцях ходила чутка, буцім у лісі з'явився дикий кінь з осячими ногами. Почули про це й у царському дворі. Цар згукав військо й наказав візірам та челяді, щоб прислали ловців. Царева воля була така, щоб коня або піймали й привели, або ж щоб і на очі не наvertsалися. Ті місця, де найчастіше бачили цього дикого коня, оточив люд — облога та й годі. Натягнули мотуззя між деревами і почали вистежувати «дикого коня». Довго попоморочились, але зловили бідного осла. А один селянин ще й сказав: «Ви тільки подивіться, як він схожий на Соломонового осла».

А Черноокий одначе втік, ото-вже попобідкалися мисливці. А зв'язаного «дикого коня» привели до царя. Цілу дорогу проклинав осел своє безталання, але що вдіяти, скорився лихій долі своїй. Цар як угледів його, то зрадів хтозна-як. Того ж таки дня коня осіддали, і цар наказав, щоб найкращі вершники приборкували його. Осел придурився таким, що сідла й у очі не бачив, підскакував, брикався. А вершника не підпускав і близько. Коли ж заморився, підпустив до себе вершника, і зв'язали ослові ноги. А він посміхався собі нищечком: «Ці несусвітні дурні, думають, що на мені сідла ніколи й не було».

Цар дуже втішився, що «коня» так швидко укоськали. А ще коли йому сказали, що разом з конем бачили й величезного оленя, цар від радості бігав, як курка з яйцем, та

все лаштував за тиждень піти вполювати оленя й наказав готуватися усьому мисливству.

Минув тиждень. З усією челяддю вирушив цар до лісу. Одпустили собак, і небавом вони вже гавкали по всьому лісу. А цар на своєму «дикому коні» причаївся окремо від усіх. Аж ось почувся собачий лемент, і прямо на царя помчав величезний олень. Осел упізнав свого побратима й вирішив допомогти йому. Наляканий олень нишпорив навколо очима, але ворога не бачив. Цар натягнув лук і вже лагодився пустити стрілу. В цю мить осел крутонув убік, і стріла шугонула повз Черноокого. Мов причинний, плигнув цар із коня і, вихопивши меч, хотів почетвертувати осла, але якось стримався, подумав: «Ще ж він необтертий, надалі зугарніший буде». Але наказав одначе, щоб добре одчабанили батогами. Почали лупцювати осла і кілька разів так гупнули, що він замалим не закричав, але вчасно схаменувся: «Бо як дізнаються, що я осел, то знову доведеться дрова тягати, о-ой!»

Як приїхали додому, цар наказав, щоб ще й пити-їсти три дні не давали. Певно, що гірка то була кара, але осел радів, що врятував побратима. Тепер і вмерти не страшно, бо ж оддячив за добро.

VI

А в тім краї цар та видав закон, що коли хтось мучитиме тварин непосильною роботою, а чи накладатиме неймовірну ношу, того карати так: прив'язати до хвоста царського коня і пустити, щоб не осталося й на насіння.

Якось цареві слуги затримали на вулиці одного дядька, бо той наклав на свого осла стільки дров, що осел аж упав. А господар ще й лупцює його то по голові, то по морді. Бідна тварина аж стогнала, так силкувалася стати

на ноги, та куди було встати. Дядька того одразу ж схопили й привели до царя. Цар і звелів, щоб прив'язали цього впертого дядька до хвоста його коневі. Царський палац стояв на річковому кам'янистому березі. Це каміння й повинно було пошматувати винуватця. Вивели з стайні й нашого осла. Він аж грав, бо ж тлустий був. Дядько як угле-дів тавро, одразу почав хреститися. А всі: «Бач, як дядько вимолює в бога, щоб прийняв його душу». От прив'язали дядька й пустили на волю.

— Любий мій, ослику, — жебонів дядько, — не будь же ти на мене, як я на тебе, зглянься наді мною.

— Хіба ж і я такий безсоромний, як ти, — сказав осел і ледь-ледь потупцяв, що дядько й пики не подряпав. А як допхалися до річки, осел у воду шубовсь і поплив. А Соломон, захопившись за хвоста, плив любенько й собі. Як одпливли далеко од столиці, осел витягнув свого колишнього господаря на сушину й допоміг одв'язатися:

— А тепер тікай, — сказав, — та не збиткуйся над своїм ослом.

— А ти ж хіба не мій? Невже ти мене покидаєш, мій любий? Присягаюся, що ніколи вже на тебе не накладати-му стільки, як раніше.

— Гей, соромітнику, то ти ще маєш говорити про дрова та ноші! — гнівно відповів осел і так плюнув Соломонові в лице, що той беркицьнувся і зомлів, а осел знову втік до лісу.

I

ому це ти мені ніколи й казки не розкажеш, дівко? — питав дід Сосіка свою п'ятирічну внучку

Сопо, яку дід одначе звав Гугулі¹. Та Сопо й сама більше любила це ім'я. Ото візьми та й запитай хто так, навмисне: «А як же ж тебе хоч звать?» Сопо й відповідає: «Гугулі мене звать».

А нарік її дід отак за те, що рано прокидалася і заводила пісню. «Дідусева зозулька закувала, — казав Сосіка, — закувала моя зозуленька». Так уже ж він радів, коли Гугулі уможувалась у нього на руках, щebetала і пучечками гладила сиву бороду.

II

Ніч перед Новим роком. Сосіка та його Гугулі сидять коло вогню. Гугулі в діда на руках і видригує ногами.

¹ Гугулі (груз.) — зозуля.

— То як, дівко, з неба зірко, не розкажеш казки своєму дідові? — допитувався Сосіка.

— Коли я не знаю, не знаю казки, — одказала та, викивуючи головою.

— То це ти й своєму молодому не розповідатимеш казок?

— Не знаю, не знаю-ю-ю, — знову своєї.

А знаєте, хто хотів за дружину взяти нашу Гугулі? Лис, ось хто.

— Треба нашу дівку за Лиса дати, — казав Сосіка, щоб почула й Гугулі, — і парубок добрий, та чесного й роду. Чи я тобі не розповідав, Ніно, що я нашого зятя, нареченого Гугулі, сьогодні за селом бачив, — казав Сосіка далі своїй невістці, котра саме курку скубла. Та вже чимало й наготувала усього до свята, і порося вже лежало у миснику, і куриця, та ще й індичка. Були й солодощі, і садовина.

— Ні, не казали, тату!

— А щоб я скис, коли брешу, — мовив старий. — Так ото ж під кринницею, що нижче джерела, здибав мене зять наш, Лис. На синьому коні, в синьому жупані, в смушевій шапці. А зброя — ну, золото-срібло та й годі: і рушниця тобі, й шабляка, і самопал, і ножака, й порохівниця.

— О, тестю, — каже, — моє шанування.

— Доброго здоров'я, зятю, — привітався й я. Та й почали цілуватися-обніматися.

— Чого це ви сьогодні припленталися до гаю? — питає. Він, бачте думав, що вже був Новий рік, дні переплутав.

— Як то чого? — питаю.

— Таж-бо сьогодні свято, Новий рік, гості ходять. Треба ж зустрічати.

— Авжеж, — кажу, — свято, чересло й леміш знято. Що це ти, зятьку любий, Новий рік завтра. А в тебе у торбі так-таки нічого й немає, завтра ж бо свято?

— Ой дурна ж моя головонько,— каже. Та як стукне тебе по голові.— І що це зі мною? Отож пиячив учора, на оглядинах у двоюрідного брата був, то таки добре налигався, бо неабияк, а все півнячим рогом пив; кажу ж, так напився, що й досі не одійшов, сорому набрався й перед тобою, тестю. Я до тебе з подарунками йшов, і ось бачиш, помилився — осоромився.

А в торбі у нього повнісінько гусей, курей, індиків, бігме, не брешу. А ще ж і чурчхели, і червонобокі яблука, груші, коржики й паляниці. Та й хитрющий же. Хвоста на мій бік перекинув, щоб мене, бачите, приголомшити: увесь тобі хвіст обчіпляний перснями та сережками. А ще на сидлі дві гармошки висіли. І все це він віз нашої Гугулі.

Як дід згадав про сережки та персні, Гугулі аж засміялася.

— Ось, то поїхав він, а завтра приїде. Всі подарунки завтра привезе. Дуже до вподоби йому наша Гугулі, і так уже ж просив мене: не згубіть мене, каже, дорогий мій тестю, не отдавайте Гугулі за іншого. Чим я не вийшов? Бог бачить, такого парубка, як я, важко знайти, та й роду чесного... Та таки й правда. Завтра прийде, то вже й оглядини ж будуть.

Гугулі обняла діда за шию й усміхаючись поглядала на матір.

III

Але ось: «Не хочу цю... Оту про довгохвостого Лиса розкажи, діду, оту!»

— То й добре, розповім, вважай,— погодився.

Сосіка й почав: «Жив собі на світі один довгохвостий Лис, що сильний, що розумний та меткий, то й не сказати. Ну, трохи, може, й лихий... То був, кажу ж, може, навіть кращий од нашого Лиса, зятя нашого. Ставний, під вусом,

кучерявий, але чим був відомий, то таки своїм довгим хвостом. На полюванні той хвіст йому за зброю був. Як ото миша не вибігає із шпарки, а виплигує всередині, Довгохвостий чекає-чекає коло дірочки, а тоді прив'язує на кінець хвостика горіхове зернятко і хвоста в дірку. Мишка, певна річ, ледь зазирить горішка, почне скрадатися, а Лисповолечки тягне хвоста надвір. Мишка вибіжить із свого замку, а Довгохвостий хап та в рот. А хіба ж не хвіст допоміг йому повинаджувать із сідала стількох півнів. Приплентається ото до сідала і починає: «А ходіть-но, півники, та напишіть мені довідку, бо маю до Стамбула поїхати». Коли ті й носом не ведуть, почепить на хвіст кілька зерняток і просто під носа півням. Ті з нетерплячки плиг, а Лисові того й треба: в рота і хода!..

Нору мав Лис у лісі, та яку ж нору, покручену. Ліжко з курячого та гусячого пуху, а трон його підпирали півнячі ноги. А скільки в хаті курячих, індичачих та гусячих дзвобів, а що вже гороб'ячих, то й не кажу вже. На сволоці лежали півнячі гребені, а на полиці мишачі зуби. Заможно жив Лис, куди краще.

IV

Якось лежав витягнувшись Довгохвостий на горі і озирав білий світ. А надто ж уп'явся він очима в один палац, що сяяв, як сонце. А в тім палаці край вікна стояла князівна. Дуже вподобав її Довгохвостий і хотів узяти за себе. Послав до князя старостів, та ба, спіймали облизня. Дуже зажурився Довгохвостий, аж розлютився: «Або я вмру, або моє горе на тобі окошиться, князю! Добром не даєш, то силою візьму. І ось якось уночі подався, щоб украсти ту кралю. А перед садибою зупинився та й подумав: «А чи не розвести мені коло клунь та стайні багаття. Уся челядь побіжить гасить, а я тим часом і вкраду кня-

зівну». Ото приніс він на хвості жару і запалив обори. Добре роздмухав багаття і сховався неподалік. Аж ось закричали: «Клуня, стайня, обори горять!»—і висипали на двір князь з княгинею та з усією челяддю. А княжна підійшла до поручнів і дивиться на ту okazji. Лис ускочив, ухопив не гаючись князівну, поклав на хвіст і гайда! **Лови вітра в полі!**

Люди позбігалися, то погасили пожежу, але уздріли, що нема князівни. Як зчинили переполох, як почали репетувати.

— Здоганяйте, — лементують, — доганяйте! — бо дізналися, що то Лис таке утнув. Князь і собі на коня та за Лисом. А той чеше скільки духу. Аж вже як почало світати, почула погоня, що князівна плаче: «Допоможіть, хто в бога вірує, несе мене Лис». Ще прудчіше погналися вершники, щоб там не було, а мусять одбить у Лиса дівку. Лис як угледів, що непереливки йому, та як шкрябоне в нору, але один моторний вершник тільки хап за хвоста. Лис як смиконе з усієї сили, так і лишив хвоста у парубка в руках. Та й подався у свої палати без хвоста. Але його й звідти викурили, одягли на ноги диби та й повели сіромаху.

Оце ж тобі казка, бубликів в'язка, глек молока ще й пампушка м'яка,— закінчив дід.

Гугулі заснула в діда на руках, і мати перенесла її на подушки.

А прокинулася Гугулі далеко до світанку і, як звичайно, почала щебетати:

— Не приходив Лис, діду?

— Як то ні, приходив і гостинці приніс,— сказав дід. Він так було й задрімав коло вогню. Потім підійшов до внучки, поцілував у лоба та в рученята, приніс яблук та цукерок і сказав:

— Рости здорова, моя дитино!

то оповів про це? Де? Коли? Ніч. Забійними снігами позаносило гори й долини. Так скувало землю, аж кістки їй тріщать, аж рипить вона, ось-ось задихнеться. Уся природа ніби лягла в домовину, укутавшись у білий саван. Ані шелесне ніде, ані голосу, ані чирк. Навіть гірські струмки й ті вгамувалися. І вітрець стих, щоб не вторгатися у навколишню тишу, щоб дати природі поспати, спочити. А ліс замело так, що й дерев не видно.

І ось в таку годину до одного белебня злазилися до тічки вовки. Одні прибилися раніше, то чекали. І вили, згукували товариство: «Ходіть, не баріться!»

Знизу, з далекого села чути невиразний гомін, дим із бовдурів стелиться туманом, кутає село, наче ковдрою. А небо, поцвяховане зорями, горить, як горно, і витріщилось на землю, як ошелешене.

Сьогодні вовки гостюватимуть у селі — то їхня думка, їхній замір. Зібралися, бо у лісі катма поживи. Вже тиждень з голоду ледве ноги тягають, навіть землі не можуть одбити із-під снігу та льоду.

Позлазились... добрий ярчак... Клацають зубами, бо їсти аж-аж-аж... Зизять один на одного, може, хоч краплина крові на котрому буде, то матимуть зачепеньку розшматувати свого брата. Але що там одного на всіх, і пошматку не випаде, але хоч голод перебили б.

Чудернацьке то було видовище, як зібралися вовки: один лежить на снігу, другий сидить навпочіпки, третій стоїть, хвоста підібгавши, але в усіх розчепірені пащі. Так радились вони до нападу, до походу.

— Час, хлопці, час! Хто має надію, то не гайтеся, ба-чите, яка темрява, — бубонів старий вовцюга Тотія.

— Атож, атож, — притакував другий, — як не потягнемо чого з дворів, то хоч собак накрадемо. Та ви ж мене знаєте!.. Ви поховаєтесь, а я виманю собаку, придурюся дохлим, а тоді схоплю його і вам кину, а ви вже самі знаєте, як з ним упоратись.

— Та готове м'ясце й мала дитина уминатиме, — аж зайшлися реготом вовки. Тоді почали обдумувать, як проломитися до кошари. Думка про овець ще дужче розкрила їхні зубасті пащі і наче розпалила там багаття. А вовки виклацували зубами і, наче палаючими головешками, освілювали усе навколо.

Встали і попхалися з гори, маючи надію наїстися вволю. Спереду Тотія.

Мали надію. Та не так сталося, як гадалося. Гляньте, як поглумилася з них доля. Що ж учинилося?

А те, що вовки уповали на темряву, але на сході вже почало прояснятися. Збившись до купи, вовки вирячилися вгору. Трохи згодом вигулькнув місяць. Зійшов і осяяв ліс, темні верхи й глибокі провалля. А вовки, задкуючи,

оскаженіло скавуліли: «Світає! Світає, розвидняється!» А з їхніх очей летіли в місяць стріли ненависті й запеклої кроволюті. Як вони кляли той світанок!

— Щоб тобі ноги повсихали! Щоб тобі господь віку збавив! Хай ти прахом підеш! Будь проклятий той день, як ти найшовся, — кричали, виклацуючи зубами, вовки, а надто ж старий Тотія:

— Як ти мене замучив, щоб на тебе нагла смерть найшла! Аби мені хоч раз гризнуть тебе моїм гострим зубом та зафарбувати й твоєю кров'ю собі свитку. Скільки я тої крові перепив, то аби ж і твоєї!»

Решта теж, розчепіривши паші, блимала на місяць. А він сходив і сходив, все вгору та й вгору, плавав у високому небі, освітлюючи кожную деревину в лісі, кожную скелю, освітив усі до однієї хати, зруйновані замки та старі хатища, і чорний цвинтар, що наче аж ожив.

А всяка надія пропала. І що робити? На що вповать вовкам? Почали озирати один одного, виміряти, кому бути їхньою поживою. Стояли готові розгризти пополам одне одного.

Старий Тотія стояв, похнюпившись, позаду у колюках і думав. Спізнав у житті і голоду й холоду, тож не про голод він думав. Інші думки обсіли Тотію: молоді вовчки замірялись на його кістки.

— Гей, Тотія! Чуєш?! — гукнув один вовк і стусонув Тотію.

— Ти чого, нахабо! Свиня ти несусвітна! — огризнувся старий. Інші вовки попіднімали вуха — чули, що діло вже закрутилося.

— Ще й чого? — гиркнули вони водночас. — Правильно робить. Само вже яка нахаба. Йому одним стусаном не дошкулиш — зубами його, зубами! Це він винуватий, що засвітило! — цвікали вони один за одним. — Та що там з ним чикаться, помагайте лапами і зубами!

— Не дуже, не дуже! Рукам волі не давайте! — засіпався Тотія то в один бік, то в другий. То одного гризне, то іншого. Налетіло на Тотію ринговище і за одну мить не зосталося й волосинки од старечої страдницької шкури.

Вовки трошки заспокоїлися, але їсти, однак, хотіли. Поглядали один на одного й лякалися: тепер з'їдять мене. Полохливо задкували й розбігалися в різні боки, тільки чулося клацання зубів та рипіння снігу... А місяць вплив насеред неба і, як сторож, ряхтів своїм промінням, попереджаючи землю про ворогів... А вовки плутали непролазними лісовими нетрями й на язиці у них було одне: «Проясніло, проясніло!»

I

епер дроздиха переможно дрімала. Вона була схвилювана: усі дякували їй: бог, ліс, гори, небо і землямати; не було нікого, хто її ненавидів би. Навіть сойка, споконвічний дроздишин ворог, прикинулася доброю. Забула, бач, як жерла в дроздишиних гніздах яєчка. А скільки попозапахалися ще голопуцькими, жовторотими дрозденятками! І скільки попозаливався гіркими слізьми з дроздихою разом і ліс. Тремтіла й заливалася дрібними сльозами осика. Ба, коли й дуб, який вже терплячий та міцний, а й той стояв — ось-ось заплаче...

Дроздиху поривало до співу. Недавнечко ушух дощ, і на молоденькій зеленій осоці перлами сяяла роса та спадала поволечку з листя: крап-крап на сухенькі листочки. Ліс ожив, загомонів.

І дроздисі хотілося співати... Ачей недавно вона врятувала трьох своїх діточок, вони ще й у кісточки не вбилися. Діти як діти, до всякого тягнуться, кого не побачать, роззявляють ротики — нагодуйте, мовляв.

Дроздиха не натішиться дітьми. Не знає, де дітися з радості, як вони ото роззявлять свої жовтенькі роти ще й крильцями ворущать.

І примовляє мати: «Любі мої, малесенькі, життя ви моє! Хіба не для вас я одманила ворога від гнізда, обдурила його. Він думав, що в дроздихи розуму стільки, як у його матері, еге!»

Дроздиха ще довго вихвалялася своїм розумом і вдачею. А де ж і коли вона показала свій розум? А тоді, як зазирила отого Васо, що приходить до лісу з порожніми клітками, а додому повертається з повними. Так ото чухрав той Васо чагарниками, задерши голову й зиркаючи сюди-туди, і надало ж йому наткнутися на дроздяче гніздо. Дроздиха кинула оком на хлопця і прикинулася пораненою, тягне крильце, буцім перебите. Та й промайнула перед очима Васо. Ловець зрадив і навздогін за дроздихою, про гніздо та дрозденят і забув. А дроздиха начебто наледве лізе, Васо ж за нею, за нею. Живою, бач, хотів зловити, а тоді бачить, дроздиха не туди гне, то почав жбурляти каміння та ломаччя. Та було вже пізно. Дроздиха ж, забачивши, що заманила ворога далеченько од домівки, гулькнула в небо і небавом виспівувала своїм пташеняткам: «Одвела од вас ворога, прогнала. Не бійтеся, мої солодашки, обдурила я того хлопця. Він, дурний, гадав, що у мене й справді крило перебите. Ото, думав, зловлю! Аби я так не зробила, сиділи б ви оце у нього в клітці та плакали б».

Ось чому дроздиха була така рада, ось чому милувалася, наче вперше, навколишньою природою і не почувала ненависті до ворогів.

Щороку тужила вона за своїми дітками, а тепер сиділа коло них і співала.

Лягало сонце, востаннє пустивши свої золоті спи- си в гори, ліси, долини. І пісня наче зливалася з сонцем, пронизуючи своїми стрілами зелені бескиди й узгір'я.

Дроздиха співала, як тільки може співати той, хто не думає про смерть, не думає про ту годину, коли доведеться вкритися чорною землею. А невже немає слів у тій пісні? Невже ми не розуміємо їх? Тоді треба здогадатися, бо дроздиха співає не завжди. А тепер треба дійняти те бла- гання, що чується в її пісні, яка серце нам крає. У тім бла- ганні ось що: боже, дай вирости моїм діткам, не забудь і про нашу скруту, як сьогодні не забув. Як ми тобі вдячні, що ти не оддав нас на згубу!

Хто не повірить, що дроздиха саме так співала? Вона співала, аж самій серце завмирало, славила життя — най- дорожчий, найсолодший, найлюбіший дарунок нам.

Сонечко зібрало своє проміння й поклато його за пазу- ху, закутало подолом і, сховавшись за гору, заснуло. Ста- ло поночіть.

Дроздиха затихла і сіла до діточок у гніздо. Ліс, квіт- часті трави, горби й духмяне небо схилились перед пташ- кою: «Красно дякуємо тобі. Живи, втішайся і нас тиш своєю піснею, хай господь не одніме її в тебе».

Смеркло. Все лаштувалося до сну. Вмовкла дроздиха, але заспівали інші співці, далеко кращі, ніж дрозди. Адже й немовляча частина природи — ліс, пташки, твори, так як і люди, має свого Гомера, Руставелі, Шекспіра — це соловейко. Його співи очищають душу всій природі — і не- бові, й матері-землі. Ті співи дивують і тішать кожного так, як тішився б батько воскреслим своїм одинаком.

Як ото співав соловейко, в одному гайку на балконі білого будиночка сиділи старий батюшка Іродіон із своїм одинаком, гімназистом Ваню, й пили чай. Ваню схвильовано слухав соловейка, а батюшка сидів з повними очима сліз, і в нього на обличчі було видно таку тугу, наче він пригадав щось лихе та недобре.

— Ой, як тільки він співає! Покійна мати твоя дуже любила соловейка, і про їжу-питво забувала, було й ногою не ступить з балкона, поки соловейко не затихне. Все було зітхає, зітхає, наче все до краплиночки розуміє в тій пісні. Ото все говорила: «Слава тобі господи, що ти такій крихітці послав такий талант, щоб і людина відчула небесну насолоду. Я розумію його спів. Він ось об чім благає бога: «Хай, каже, довіку буде природа такою квітучою й зеленою. Зглянься на блага сиріт та недужих. Одведи од них смерть, не збав їм віку, вони його чесно прожили».

— Улітку соловейки у нас жили, — зітхнув батюшка, — але коти, хлопчакі і ще всякі прокляті не давали бідним щибетунам дихнуть. Не раз находили ми під трояндовим кущем мертвих соловейків. Адже їх так легко зловити, вони співають, стуливши очі. Хіба котюга мине? Стеребить, звичайно...

А співуни, однак, прилітали до нас щовесни і живили нас. А як померла мати, покинули вони наш сад, здалеку співають.

— І справді, тату, дивна штука соловейко, та й загалом пташки. Мені це так уявляється: природа влаштовує виставу, і артисти — рослини, тварини, пташки та й уся природа — співають. Перед вечором, пам'ятаєш, співав дрозд, недавно — соловейко, а скільки ще тих співаків, хіба перелічиш? Як вони переливаються на всі голоси і не

просять плати. Ніхто їм не влаштовує ювілеїв, ніхто не посилає подарунків!..

— Та нащо їм наше золото-срібло? Ми ж бо й не відаємо, як самотньо влаштовують вони свої святки, — сказав батюшка Іродіон.

— А й справді, яке то, мабуть, видовище соловейків ювілей. От якби побачити! Коли саме все навколо цвіте, духмяні пахощі аж одурманюють!

А до соловейка ідуть посланці... Невже буде такий пташиний рід, що не пошле свого депутата. Не можу уявити! Хіба є така пташка, щоб соловейкова пісня не уразила її серця? Треба тільки уявити, скільки пташви товктиметься навколо соловейка і що хто скаже. І що відповідь соловейко? Що то за картина, тату!

А я заліз би в кущі, щоб ніхто не бачив, і видивився б усе те, вислухав і записав би в зошит. А тоді видрукував би книжку, щоб пішла по людях. І не було б кращої книжки від неї! Уявіть собі, що сказав би орел. Він виступав би найпершим, бо ж він цар: «Гей, ти, пташино, я, орел — цар ваш, прийшов, щоб привітати тебе з днем народження. Але не чванься, не хвались, а й надалі тиш серця пташви. Я теж чув твої співанки і мушу сказати: вони мені сподобалися не так, як усім, бо дуже вже ніжні вони та боязкі, не чути в них громової звитяги. Бо й сам ти дрібненький, кволий та полохливий, то де вже тобі до мужності. А найперше для кожного — хоробрість та звитяга. А ти, либонь, і посмітюхи не здолаєш, такий з тебе лицар. Вітаю тебе, хай бог посилає тобі здоров'я та оту звитягу».

Почулись крики: «Слава, слава!»

Соловейко гречно відповів: «Великий наш царю! Я не вояк і не кровопивець. Нащо воно мені? Тоді я не буду соловейком. Забруднена чужою кров'ю душа не зронить того співу, ради якого ви прийшли до мене. Та хоч би й не це, нащо мені, щоб хтось мене боявся? Коли я не буду

клювати збіжжя обережно, то можу поламати дзьоба. Не хапатимусь цупко за гілліну, поламаю ноги. Природа подарувала мені хист співака, так нащо мені простягати руки ще до чогось? Ет, пуста забаганка. Ваш розум про те добре знає. Ваші побажання гарні, але...»

Соловейко затих і похилив голову... Пташки закричали «слава», лиш орел був похмурий. У його очах наче й за-світився вогник згоди з соловейком, але потім промайнув якийсь жаль, мовляв, нічого з нього не вийде.

І орел одсунувся вбік, даючи дорогу іншим птахам, щоб і вони привітали співця. Та пхаючи всіх, посунув на-гогорений гриф. Хочє сказати щось доладне, хрипить, аж давиться, нарешті знайшов слова, але ж дивиться більше на орла, ніж на соловейка, хоче цареві догодити, бо ж не раз було запихався царевими недоїдками, то, може, й ще доведеться. Не так там гриф хоче привітати соловейка, як себе показати. Випинається, вигинається, вивірчує очима, мовляв, загалом я та орел однакові, ото нас тільки двоє, але природа мене не оцінила.

Пташки зо сміху аж заливаються, деякі нетерплячі кричать: «Ану геть, годі тобі!..», але інші втихомирюють: «Та хай уже, цитьте, ось нехай, побачимо, що скаже».

Гриф хоче балакати так, як орел, ото ж підробляється: «Ти, пташинко, вітаю (а з чим — забув, та, либонь, і не знав); маніпусінька ти, а далеко чути про тебе, аж дивно, бігме. Я вряди-годи слухаю тебе, то гарно співаєш. Та од-не шкодить, навіть дохлятини мені не хочеться, як тебе послухаєш. Кажу ж, оце така вада у тебе (птахи аж па-дають зо сміху). Як гарно дослухатися твоєї співанини, то серце наче хто покропить тяжкою та гіркою росою, наче промовляє до тебе: не вбивай, не лий крові! Але що ж ро-бити, траву їсти? Ці телепні (показав на пташок), ясний царю, думають, що у мене в голові полова, і я нічого не тямлю. Та оце, oprіч вас, у всіх у них немає й половини

мого розуму. Ех, сказано ж, доброму промовцю доброго й слухача треба. Та що вдієш? А ти, пташинко, аби не була такою слабкою, як уже сказав наш вельможний цар, та аби ще їла м'ясо, то найкращим співуном була б».

Гриф закінчив, і пташки зняли регіт. До того ж сойка, непомітно примостившись вгорі над грифом, почала пускати бісики. Тільки соловейко сидів мовчазний.

— Дорогу, дорогу! — раптом пролунав сильний голос сокола.— Ану, геть звідси, ненажеро, трутню невдячний! Тільки й знає, за недоїдками гониться. Самому бог не дав кебети уполювати що-небудь, а соловейка повчає! З такою пихою балакає, що куди!

А потім сокіл удався до соловейка: «Великий співаче! Може, й не мені судити про твій хист, бо ж і я хижак і маю зовсім інше уявлення про эле і про гоже. Так, я вихований у крові, і здавалося б, де вже там сподобаються мені твої співи, та ба, вони милують і мене. І ціну тобі знаю: коли б не ти, птахи одне одного зо світу позживали б, сокіл на сокола не зглянувся б. А твої співи спляють нас. І тому наказую усім яструбам, щоб і не наважувались зачепити нашого співця. Слава йому!»

Вельми гарно говорив сокіл, його очі аж палали.

Затамувавши подих, слухав сина й батюшка Іродіон.

— А тоді хто вітав? — нетерпляче запитав він.

— Горлиці, фазани, лісові голубки і хотіли б повітати соловейка,— вів далі Ваню,— так бояться вийти першими од хижаків, позалазили то в кущі, то в темні куточки. Ждуть тої хвилини, коли хижакі подадуться звідси. Зате сойка мало не головою ходила. Як юла, реготить, перекирляє птахів та під'юджує.

А хижакі з круком злигалися, товчуться коло нього, а він, либонь, теж привітати хотів, бо раз було каркнув своїм гидотним голосом, аж у дрижаки всіх кинуло. Але орел гукнув до крукової бражки:

— Агей, дужі птахи, будьте гречні, а тікайте назад, хай і дрібне птаство привітає свого побратима!

Його наказ одразу ж був виконаний. А до соловейка підлетів голуб, обійняв його, поцілував, потершись дзьобиком об дзьоб, і з очей полилися сльози: «Будь щасливим, любий наш, наша славо й окрасо! Бо що ми без тебе? Пташками звемося, а співаємо, бодай не згадувать. Я в житті однієї пісні навчився, та й то в тебе. Ото як прикорить заспівати, сяду та й гуду. Ми тебе всі любимо і благословляємо».

Несила було голубові одійти од соловейка, й він кружляв над ним без упину. У решти птахів терпець урвався, і вони юрбою посунули до соловейка. Обіймали, цілували, так засіпали бідного, що ледве пір'ячка не висмикали. То хвалили, то вибачалися, або дякували за розраду, а фазан називав соловейка ненькою:

— Авжеж, ненька! Коли вкладаюся стомлений біганиною спати під твою колискову, здається мені, що я в раю.

Жебоніла ластівка:

— І я, буцімто й співаю, але що то за співи? Опріч сварки, нічого не виходить. Як не терплю, отже не втримаюся, як заведу. А з твоїх вуст навіть нарікань не почувеш!..

Куріпки та дрохви просили:

— На літо переходь до нас у гори. Тут така спека, а в нас прохолода, та ще й повітря яке. Довгенько поживи у нас, а то промайнеш перед нами і гайда. А ми тебе виглядаємо й на верхах, і на скелях — та даремне...»

Кхакала й сойка:

— Моя черга тепер, моя! — Хоч ніхто її й не слухав, заторохтіла, одначе: — Панове! Послухайте й мене. Ми й справді любимо соловейка, але хіба мало співців у нас, окрім нього? Хай вам спаде полуда з очей, погляньте. Ось хоч би й пан крук або добродій шуліка. Мені дуже до впо-

доби їхні співи, але ж їх ще й досі не оцінили об'єктивно. А то соловейка всі одразу забули б і крукове та шулічине імена з уст не сходили б. Як чудово співає шуліка, коли шугоне в небо! А крук! І вранці й увечері, і літечко й зиму, і сидить — крякає, і летить — крякає! Панове, треба й цим співакам урядити ювілей. Але ще хочу сказати: зберімося гуртом і зробимо хор, адже кожен з нас співає, добре — погано, то вже інша річ. І нашого співака до нас, але першим голосом хай співають крук та шуліка. Я з дятлом другим виводитиму. А решта хай басом тягнуть. Побачимо, що вийде».

Пташки аж по траві покотилися зо сміху, однак збіглися до купи і зачали величну пісню, аж ліс здригався. А орел з почетом співали якогось урочистого гімна. Предивне й чудове то було видовище».

— І все? Оце й кінець? — запитав старий сина.

— А кінець, що ж іще сказати?

— Багато чого, дитино, багато. Хоч би й те, що якийсь гирявий шакал як втелесується в той хор, ой що буде? І сліду не зостанеться, — засміявся батюшка.

— Так то так, але ж я до всього не мастак, — відповів Ваню. — Хтось додасть до мого, та й буде продовження.

А в цей час соловейко так витьохкував, аж луна йшла не тільки по землі, а заливала й блакитний дзвін неба.

З М І С Т

Наш півень	3
Гриф	8
Гірський струмок	13
Фіалка	16
Де взялися сови?	18
Оповідь ланеняти	27
Весілля сойок	35
Шапщина	42
Думи маленького пастушка	53
Мишоловка	58
Старий осел	74
Лис — Довгий Хвіст	88
Прояснюється, світає!	93
Співці природи	97

для молодшого шкільного віку

Важа Пшавела ЛИС — ДЛИННЫЙ ХВОСТ (На українском языке)

Редактор В. А. М а л и ш к о. Художній редактор Г. Ф. М о р о з. Технічні редактори В. С. К р ю к о в, Т. І. Р о з у м. Коректори Т. О. К р и ж н а, В. Л. Н і к о л е н к о.

Здано на виробництво 29. IV. 1967 р. Підписано до друку 14. X. 1967 р. Формат 60×84¹/₁₆. Фіз. друк. арк. 6,5. Умовн друк. арк. 6,05 + 6 вкл. (0,7) = 6,75. Обл.-вид. арк. 4,43 + 6 вкл. (0,33) = 4,76. Тираж 30 000. Зам. 1016. Ціна 31 коп. Папір друкарський № 2. Видавництво «Веселка». Київ, Кірова, 34. Друкоffsetна фабрика «Атлас» Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР. Львів, Зелена, 20.

31 коп.

